

บทที่ 4

ผลการวิจัย

4.1 บริบทของชุมชนพื้นที่โครงการขยายผล โครงการหลวงแม่สอง

4.1.1 ความเป็นมา

องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สอง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก (นายพัฒนัสรรพ์ สุขสันต์ศิริ) ได้มีหนังสือที่ ตก 74301/0058 ลงวันที่ 4 มกราคม 2550 ขอความอนุเคราะห์คำแนะนำการส่งเสริมอาชีพการเกษตรแผนใหม่ในพื้นที่ตำบลแม่สอง จากมูลนิธิโครงการหลวงให้ช่วยแนะนำการส่งเสริมอาชีพตามแนวทางโครงการหลวงเนื่องจากประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ประกอบการทำไร่เลื่อนลอย รับจ้างทั่วไป ไม่มีอาชีพที่ยั่งยืนและขาดความรู้และความเอาใจใส่ต่อสิ่งแวดล้อม

19 กุมภาพันธ์ 2550 สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงจึงได้เข้าไปสำรวจพื้นที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สอง และเจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช เพื่อทำการวิเคราะห์พื้นที่สำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชน เบื้องต้นเพื่อการเตรียมการในการดำเนินโครงการต่อไป

4.1.2 ข้อมูลพื้นฐาน

1) ที่ตั้ง

ตำบลแม่สอง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก มีพื้นที่ 409.89 ตารางกิโลเมตร คิดเป็น 256,250 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ต. แม่ะหลวง อ.ท่าสองยาง จ.ตาก , อ.อมก๋อย จ. เชียงใหม่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อ.อมก๋อย จ. เชียงใหม่
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ต. แม่อุสุ อ. ท่าสองยาง จ.เชียงใหม่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ประเทศพม่าโดยมีแม่น้ำเมยเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

พื้นที่ตำบลแม่สอง ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติท่าสองยาง ร้อยละ 70 และเขตอุทยานแห่งชาติ แม่เมย ร้อยละ 30

2) สภาพภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงเชิงเขาและที่ราบลุ่มเล็กน้อยตามริมแม่น้ำเมย มีระดับความสูงระหว่าง 600 - 1,200 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติท่าสองยาง และเขตอุทยานแห่งชาติแม่เมย

ภูเขา มีเทือกเขาดินธงชัยทอดยาวจากเหนือจรดใต้

แม่น้ำ มีแม่น้ำเมยกั้นพรมแดน ระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า

3) สภาพภูมิอากาศ

มีอุณหภูมิสูงสุด 28 องศาเซลเซียส และต่ำสุด 11 องศาเซลเซียส

4) ลักษณะดิน

ดินในการทำการเกษตร เป็นดินร่วนปนทราย มีความอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างดี

5) การใช้ประโยชน์ที่ดินและการถือครองที่ดิน

ประชาชนใช้ที่ดินทำการเกษตร เลี้ยงควัวเรือนละ 25 ไร่ต่อปี โดยมีจำนวนควัวเรือนละ 5 แปลง ใช้ในการปลูกข้าวไร่เป็นหลัก โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์

6) แหล่งน้ำ

มีแม่น้ำเมย กั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า พื้นที่ตำบลแม่สอง เป็นเขตต้นน้ำ จึงไม่มีปัญหาเรื่องน้ำในการทำการเกษตรและอุปโภคบริโภค โดยมีประปาภูเขา สำหรับการอุปโภคและบริโภค ผ่านถังและท่อ แต่ไม่มีระบบกรอง ประชาชนดื่มก่อนจะใช้น้ำบริโภค

7) ป่าไม้

พื้นที่ตำบลแม่สอง อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ สภาพป่าโดยทั่วไปถูกแผ้วถางเพื่อทำไร่เลื่อนลอย คือการปลูกข้าวไร่ แต่บางบริเวณยังมีความสมบูรณ์ พบชะนี และต้นไม้เล็ก ๆ อายุระหว่าง 1-5 ปี จำนวนมาก

8) แหล่งท่องเที่ยว

ตำบลแม่สองมีแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ อุทยานแห่งชาติแม่เมย (อุทยานอันดับที่ 92 ของประเทศไทย) ซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติที่สวยงามแห่งหนึ่ง และการเที่ยวชมธรรมชาติที่งดงาม เช่น ทะเลหมอก, ม่อนก๊วลม, น้ำตกแม่ระเมิง เป็นต้น

9) โครงสร้างพื้นฐาน

ไฟฟ้า ส่วนใหญ่ใช้ไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ โดยมี 3 หมู่บ้านที่มีไฟฟ้าใช้ คือ หมู่ที่ 2 และ 6 ไทรศัพท มีโทรศัพท์สาธารณะใช้เกือบทุกหมู่บ้าน

ถนน มีถนนสายหลักเพื่อเดินทางจากจังหวัดเชียงใหม่ไปยังตำบลแม่สอง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ได้แก่ ทางหลวงหมายเลข 108 สายเชียงใหม่-แม่สะเรียง ทางหลวงหมายเลข 105 สายแม่สอง-แม่สะเรียง รวมระยะทางจากจังหวัดเชียงใหม่ถึง องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สอง 315 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 6 ชั่วโมง และถนนสายหลักสำหรับเดินทางไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลแม่สอง โดยใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1267 สายบ้านแม่สลิดหลวง-บ้านแม่ระเมิง ระยะทาง 35 กิโลเมตร ต่อจากนั้นเป็นถนนลูกรัง และถนนคอนกรีตเสริมเป็นช่วงๆ เชื่อมระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งฤดูแล้งสามารถเดินทางเข้าไปได้อย่างสะดวก ส่วนในฤดูฝนการเดินทางค่อนข้างยากลำบาก

10) ประชากร

พื้นที่ตำบลแม่สอง มีจำนวน 17 หมู่บ้าน 62 กลุ่มบ้าน ประชากร 4,985 ครัวเรือน จำนวน 15,398 คน จำแนกเป็นชาย 8,107 คน และหญิง 7,292 คน เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงสะกอ (Sgaor) หรือ ปกา-เกอ-ญอ (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สอง)

รายชื่อหมู่บ้านในตำบลแม่สอง ได้แก่

หมู่ที่ 1 บ้านแม่สอง	หมู่ที่ 2 บ้านแม่สลิดหลวง	หมู่ที่ 3 บ้านแม่สลิดน้อย
หมู่ที่ 4 บ้านเรหว่อโกร	หมู่ที่ 5 บ้านแม่โอะ	หมู่ที่ 6 บ้านแม่นิล
หมู่ที่ 7 บ้านห้วยมะโหนก	หมู่ที่ 8 บ้านแม่ระเมิง	หมู่ที่ 9 บ้านตะพิโค
หมู่ที่ 10 บ้านเคลอะเดตี	หมู่ที่ 11 บ้านเป๊ะโปะคี	หมู่ที่ 12 บ้านวะโดโกร
หมู่ที่ 13 บ้านทีโปะคี	หมู่ที่ 14 บ้านกึ่งไม้ขาว	หมู่ที่ 15 บ้านแม่ผาแดง
หมู่ที่ 16 บ้านสันดอยงาม	หมู่ที่ 17 บ้านพญาไม้ทอง	

11) การศึกษา

มีโรงเรียน จำนวน 4 แห่ง ขยายโอกาสทางการศึกษาถึงชั้น ม.4 โดยมีห้องเรียนเคลื่อนที่จำนวน 11 ศูนย์ มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 18 แห่ง มีศูนย์การเรียนรู้ชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” ศสช. จำนวน 17 แห่ง และ โรงเรียนของ ดชด. จำนวน 1 แห่ง ประชาชนอายุ 45 ปีขึ้นไป พูดภาษาไทยได้น้อย ส่วนอายุต่ำลงมาสามารถพูดได้

12) การนับถือศาสนา

ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ (ร้อยละ 95) ที่เหลือนับถือศาสนาคริสต์

13) ภาวะเศรษฐกิจและสังคม

13.1) รายได้

ประชาชนมีรายได้ ประมาณ 10,000 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

13.2) แหล่งเงินทุน

กองทุนหมู่บ้าน

13.3) กลุ่มเกษตรกร

มีการตั้งกลุ่มเฉพาะกิจในการทำกิจกรรม เช่น ในการขอกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน แต่ยังไม่มีการตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ

13.4) บริการสาธารณสุข

มีสถานอนามัยจำนวน 2 แห่ง คือ สถานอนามัยแม่ละเมิง และสถานอนามัยแม่สอง และมีหน่วยบริการกระจายอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ จำนวน 5 จุด พบว่าประชาชนมีอัตราการเกิดค่อนข้างสูง มีจำนวนเด็กเฉลี่ย ครัวเรือนละ 4 คน

13.5) อื่นๆ

ในพื้นที่ตำบลแม่สอง มีร้านค้าประมาณ 10 แห่ง ตั้งเรียงรายบริเวณที่ถนนผ่านหมู่บ้านส่วนใหญ่ซึ่งอยู่บนพื้นที่สูง ไม่มีตลาดของชุมชน แต่มีพ่อค้านำสินค้าไปรษณีย์

14) อาชีพหลักและอาชีพรอง

ประชาชนตำบลแม่สอง มีอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม โดยการปลูกข้าวไร่ เพื่อบริโภคทุกครัวเรือน มีบางครัวเรือนเลี้ยงโค และกระบือแบบปล่อย อาชีพรอง ได้แก่ หาของป่าขาย รับจ้าง และหัตถกรรม

จากการสอบถามพบว่า พันธุ์ข้าวไร่ที่เกษตรกรปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ให้ผลผลิตค่อนข้างสูงในอดีตและมีรสชาติดี เป็นที่พึงพอใจของเกษตรกร แต่ปัจจุบันผลผลิตลดลงเพราะดินเสื่อม ในพื้นที่ตำบลแม่สองไม่มีการใช้สารเคมี เนื่องจากเกษตรกรไม่มีกำลังซื้อ ไม่ผลที่พบ คือ ขนุน

15) ความช่วยเหลือจากภาครัฐ

มีหน่วยงานเข้าไปส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ ด้านการศึกษา การสาธารณสุข และการควบคุมป่าแก่ประชาชนแต่ยังไม่ครอบคลุม

4.2 บริบทของชุมชนพื้นที่โครงการขยายผล โครงการหลวงแม่สอง บ้านวะโคโกร หมู่ที่ 12 ต.แม่สอง อ.ท่าสองยาง จ.ตาก

4.2.1 ด้านกายภาพ

1) ประวัติหมู่บ้าน

หมู่บ้านวะโคโกร ตั้งอยู่หมู่ที่ 12 ตำบลแม่สอง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่าปกาเกอญอตั้งมานานกว่า 100 ปี มีนายเมอะละจะเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้าน โดยชื่อหมู่บ้านวะโคโกร แปลว่าห้วยไม้ไผ่ลำใหญ่ มาจากคำว่า วะโค แปลว่า ไม้ไผ่ลำใหญ่ และคำว่า โกร แปลว่า ห้วย

2) ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

ที่ตั้งของหมู่บ้านวะโคโกร หมู่ที่ 12 ตำบลแม่สอง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบสูงเชิงเขา มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 600 – 1,200 เมตร

อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หน่วยจัดการต้นน้ำแม่เงา
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านเบ้าะโชะลู่ หมู่ 12
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ บ้านทีเซาะคี หมู่ 12
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ บ้านเคลอะเดคี หมู่ 10

3) โครงสร้างพื้นฐาน

การเดินทางเข้าหมู่บ้านวะโคโกร เมื่อเริ่มจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สอง เข้ามาทางหลวงหมายเลข 1267 สายบ้านแม่สลิคหลวง – บ้านแม่ระเมิง ระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร จากนั้นเป็นถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน พื้นถนนเป็นลูกรัง สามารถเดินทางด้วยรถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อและใช้ได้เฉพาะฤดูแล้ง หากเป็นฤดูฝน ถนนจะเป็นทางน้ำไหลผ่าน ชาวบ้านมีแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค โดยใช้ระบบประปาภูเขา มีไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์ใช้เกือบทุกหลังคาเรือน

4.2.2 ด้านสังคม และประเพณีวัฒนธรรม

1) ข้อมูลประชากร

จำนวนประชากร 208 ครัวเรือน แยกเป็น ชาย 445 คน หญิง 446 คน รวม 891 คน ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ นับถือศาสนาคริสต์ประมาณ 5% บางส่วนยังมีความเชื่อและยังคงนับถือผี

2) ผู้นำชุมชน

ผู้ใหญ่บ้าน	นายสมพงษ์	เรื่องรุ่งโรจน์พนา
ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	นายวินัย	วนาคุ่มครอง
สมาชิก อบต.	นายดีจำ	เกียรติกิจไพร

3) กลุ่ม/องค์กรในหมู่บ้าน

3.1) กลุ่มหัตถกรรมบ้านวะโคโกร ปัจจุบันมีเงินทุน 15,000 บาท สมาชิก 10 คน

3.2) กลุ่มผู้ปลูกกาแฟโครงการขยายผลโครงการหลวงแม่ฮ่อง มีเงินทุน 12,800 บาท

4) รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 10,000 – 15,000 บาท/ปี

5) แหล่งเงินทุน

5.1) เงินทุนส่วนตัว

5.2) ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.)

5.3) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน ปัจจุบันมีเงินทุน 1,000,000 บาท

5.4) กองทุนโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน (กข.คจ) ปัจจุบันมีเงินทุน 280,000 บาท

5.5) กองทุนส่งเสริมอาชีพ ขององค์การบริหารส่วนตำบล ปัจจุบันมีเงินทุน 100,000 บาท

(ที่มา: โครงการขยายผลโครงการหลวงแม่ฮ่อง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.

4.2.3 ชุมชนวะโคโรในปัจจุบัน

1) การทำการเกษตร

ชุมชนวะโคโรทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานคนและอาศัยแรงงานของคนในหมู่บ้าน ประชาชนทุกหลังคาเรือนทำอาชีพเกษตรกร ปลูกข้าวไร่และข้าวนาเพื่อบริโภค เนื่องจากสภาพพื้นที่ เป็นพื้นที่ราบเชิงเขาจึงทำให้ปลูกทำข้าวไร่มากกว่า 80% ที่เหลือเป็นการปลูกข้าวนาซึ่งจะเป็นบริเวณที่ราบและใกล้แหล่งน้ำ นอกจากนั้นยังมีผลผลิตทางการเกษตรอย่างอื่น คือ พริกกะเหรี่ยง และข้าวโพด แต่มักจะไม่ได้ปลูกเพื่อขาย

เนื่องจากการขนส่งมีความยากลำบากมาก ประกอบกับลักษณะพื้นที่ซึ่งมีความลาดชันสูง มีพื้นที่ราบระ หว่าหุบเขาเพียงเล็กน้อย จึงไม่นิยมประกอบอาชีพการเกษตรเพื่อค้าขาย โดยลักษณะการเพาะปลูกมี รายละเอียดดังนี้

1.1) ข้าวไร่ เป็นลักษณะไร่หมุนเวียน ปลูกตามแนวด้านลาดของภูเขา เมื่อมีการใช้พื้นที่ ดังกล่าวแล้วจะ ไม่ใช้พื้นที่นั้นซ้ำอีก 5-6 ปี จึงจะกลับมาทำพื้นที่เดิมได้เพราะเชื่อ ว่า “ไม่มีขี้เถ้า” ทำให้ การปลูกพืชผลได้ไม่ดี พื้นที่สำหรับการปลูกประชาชนจะแผ้วถางทิ้งไว้ประมาณ 1-2 เดือนก่อนการ เพาะปลูก ดังแสดงในภาพที่ 4.1 จะเริ่มเพาะปลูกช่วงเดือน มิถุนายน – กรกฎาคม ส่วนใหญ่ใช้วิธีการลง แยก เอาแรงกัน การกำหนดวันปลูกเจ้าของพื้นที่ต้องทำการนัดวันกับชาวบ้านคนอื่นที่จะมาช่วยปลูก เมื่อตกลงวันกันได้แล้ว จึงทำการปลูกโดยการขุดเป็นหลุมเล็กๆ ใช้เมล็ดข้าวหยอดลงไป 3-4 เมล็ด/ หลุม พันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นข้าวท้องถิ่นชื่อ พันธุ์บือโย โดยต้องมีการแบ่งข้าวหลังการเก็บเกี่ยวแล้วไว้ สำหรับทำปลูกในครั้งต่อไป จำนวนการปลูกแต่ละครั้ง ใช้ข้าวประมาณ 4-5 ถัง ต่อครัวเรือน ส่วนใหญ่ จะไม่ปลูกข้าวปริมาณมากกว่านี้เพราะ ไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง

ภาพที่ 4.1 แสดงการเผ้วถางเพื่อทำการเกษตร

ผลผลิตแต่ละปีขึ้นอยู่กับสภาวะอากาศ บางปีลมแรงทำให้ข้าวลืบ มีแมลงรบกวน หนูกัดกินต้นข้าว ในช่วงระยะเป็นต้นกล้า การดูแลข้าวส่วนใหญ่เป็นการถอนหญ้า เพื่อป้องกันการแย่งอาหารจากต้นข้าว ไม่มีการใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีใดๆ ในการปลูก ช่วงการเก็บเกี่ยวประมาณเดือน ตุลาคม-พฤศจิกายน ผลผลิตส่วนใหญ่ถ้าไม่มีปัญหาจะได้ข้าวเปลือกประมาณ 200 – 250 ถัง แต่ในบางครัวเรือนที่เป็น ครอบครัวใหญ่ มีวัยแรงงานน้อย ผลผลิตข้าวในปีนั้นๆ ไม่ดีหรือปลูกข้าวในปีนั้นๆ น้อย จะเกิดปัญหา ข้าวไม่พอกิน

1.2) ข้าวนา มีพื้นที่ปลูกค่อนข้างน้อย จะปลูกตามพื้นที่ที่เป็นที่ราบระหว่างหุบเขา ใกล้แหล่งน้ำ พันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นพันธุ์ท้องถิ่นชื่อ บือทอละ เป็นข้าวใบยาว การเตรียมดินสำหรับการปลูกข้าว นา ส่วนใหญ่ใช้รถไถเดินตามขนาดเล็กไถเพื่อเตรียมดินปลูกข้าวนา รอบฤดูกาลปลูกเป็นช่วงหน้าฝน

1.3) ข้าวโพด ในชุมชนวะโคโกร เริ่มมีการปลูกมาประมาณ 2 ฤดู เกษตรกรประมาณ 4-5 ราย พบปัญหาเรื่องการคมนาคมขนส่งข้าวโพดเพื่อนำไปขาย ขนส่งปุ๋ย ซึ่งค่าใช้จ่ายในการขนส่ง คือ 1 บาท/กิโลกรัม รายได้หลังหักจากต้นทุนการผลิตค่อนข้างน้อย เกษตรกรบางรายยังมีหนี้ติดค้างอยู่จากการทำข้าวโพด แต่เกษตรกรบางรายยังมีความสนใจในการปลูกพืชชนิดนี้อยู่

2) การรักษาตนเองจากอาการเจ็บป่วย

เนื่องจากชุมชนมีลักษณะการดำรงชีวิตอยู่กับป่าดั้งเดิมอยู่แล้ว ความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ จึงเป็นสิ่งที่คุ้นเคย และสืบทอดกันมาตั้งแต่เกิดจนกลายเป็นเรื่องปกติของวิถีชีวิต ผู้ที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรก็จะสืบทอดให้ลูกหลานต่อๆกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ในชุมชนมีหมอชาสมุนไพรอยู่ 2-3 คน ผู้ที่รู้เรื่องสมุนไพรและรักษาส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุ มีเพียงลูกหลานเท่านั้นที่สืบทอดและคนรุ่นหลังไม่สนใจศึกษาเพิ่มเติมเนื่องจากต้องใช้เวลาในการรักษายาวนาน การเตรียมการหาชาสมุนไพรยุ่งยาก การปรุง การเก็บรักษาอยู่ได้ไม่นาน ทำให้ความนิยมในการใช้ชาสมุนไพรลดลง จากการสำรวจพบว่าผู้รู้เรื่องสมุนไพรที่สามารถรักษาคนเจ็บป่วยตั้งแต่อาการเล็กน้อยๆ ไปจนถึงอาการหนักรุนแรงนั้นมีเพียงรายเดียวในชุมชน อีกรายเป็นผู้ที่ใช้สมุนไพรในการดูแลสุขภาพ และรักษาอาการเจ็บป่วยเล็กน้อย โดยมีรายละเอียดของหมอชาสมุนไพร จำนวน 2 ท่านดังนี้

2.1) นายพะเห่ เวียงแมนเมฆ อายุ 68 ปี ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่ที่เป็นหมอชารักษาโรคอยู่แล้ว ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐาน เช่น สมุนไพรที่รักษาโรคทั่วไป วิธีการปรุงยา การต้มยา เป็นต้น และได้ออกหาความรู้ทางด้านการรักษาเพิ่มเติมจากหลายๆที่เช่น ไปเรียนกับพระชาพม่า หรือหมอชาที่ได้ยินข่าวมาว่ารักษาอาการต่างๆได้ หมอพะเห่ มีวิธีการรักษาโดยใช้ชาสมุนไพรและคาถาอาคมควบคู่กันไป แล้วแต่กรณี บางทีถ้าเป็นโรคที่ไม่รุนแรงจะใช้วิธีการแนะนำชาสมุนไพร ให้ไปหาต้มกินเอง ถ้าเป็นสมุนไพรหายาก หมอพะเห่จะแบ่งมาให้ อัตราการรักษา ถ้าเป็นโรคปกติธรรมดาการรักษาไม่ยาก จะคิดค่ารักษารายละ 5 บาท ถ้าเป็นโรคที่รักษาได้ยาก หรือที่เกี่ยวข้องกับกระดูกซึ่งต้องมีคาถาในการรักษาด้วย เช่น แขนหัก ขาหัก จะคิดค่ารักษา 37 บาท จำนวนคนไข้เฉลี่ยแล้วจะมีมาหาหมอพะเห่รักษาวันละ 2 -3 คน มีทั้งคนในหมู่บ้านและคนนอกหมู่บ้าน บางครั้งจะมาขอยาเพื่อไปต้มเอง หรือบางครั้งจะมารับเพื่อไปรักษาที่บ้านคนป่วยซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกรณีที่ป่วยหนัก

ภาพที่ 4.2 หมอสมุนไพร นายพะเหล่ เวียงแมนเมฆ

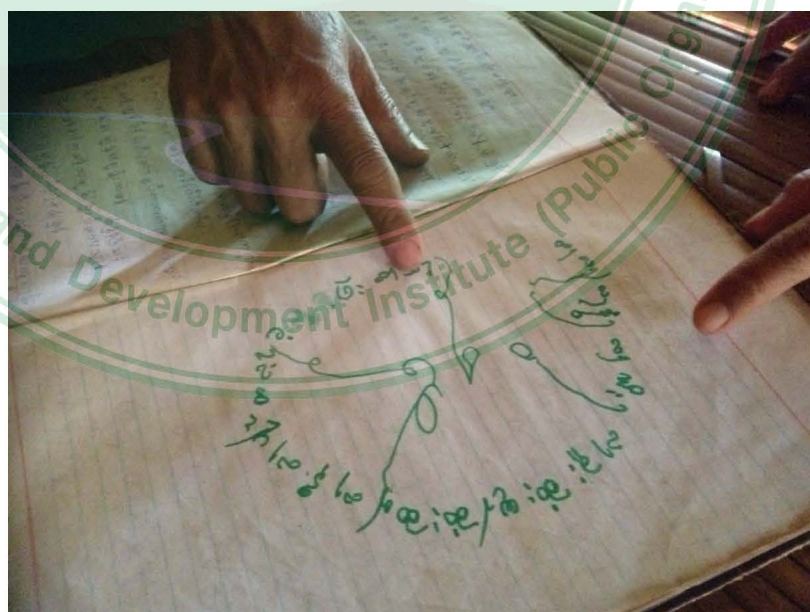
สมุนไพรส่วนใหญ่จะมีทั้งที่ปลูกอยู่ตามบ้านและต้องขึ้นเขาไปหาเพราะไม่สามารถนำมาปลูกตามบ้านได้ ดังภาพที่ 4.3 ซึ่งหมอพะเหล่จะมีการจดบันทึกหรือทำแผนที่ว่าสมุนไพรแต่ละชนิดอยู่ที่ใดบ้าง และบันทึกถึงสูตรยาที่ปรุงด้วย ในสูตรยานั้นจะใช้การบันทึกเป็นภาษากะเหรี่ยง และภาษาพม่า สำหรับสูตรยานั้นไม่มีตายตัวสามารถนำสมุนไพรมาใส่รวมกันได้ แต่ต้องมีความรู้สรรพคุณสมุนไพรให้ดี เพราะอาจจะมีบางตัวล้างตัวยากันก็ได้ ในส่วนของการสืบทอดนั้นหมอพะเหล่มีลูกชายที่สนใจเรื่องสมุนไพรและได้ถ่ายทอดความรู้ให้แล้ว ดังภาพที่ 4.4

หมอพะเหล่ให้ข้อคิดเกี่ยวกับยาสมัยใหม่ว่า “เป็นยาที่รักษาอาการได้ฉับพลัน แต่ในตัวยาก็สังเคราะห์ขึ้นมานั้น ย่อมมีผลข้างเคียงเสมอ ไม่ว่าจะเป็นยาที่รักษาโรคเล็กน้อย ไปจนถึงที่รักษาโรคร้ายแรง ตนจะไม่ให้ลูกหลานในครอบครัวใช้ยาสมัยใหม่เลย เพราะกลัวอาการข้างเคียงที่จะเกิดขึ้น ซึ่งตนเองไม่สามารถรักษาได้เพราะเป็นโรคภัยที่ไม่ได้เกิดจากธรรมชาติ แต่เกิดจากการใช้ของที่สังเคราะห์ขึ้น คนสมัยใหม่มีโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดมาจากอาหารการกินทั้งสิ้น เพราะไม่ได้กินอาหารที่เกิดขึ้นเอง

หรือหาเอง แต่เป็นอาหารที่มาจากภายนอก ซึ่งไม่รู้ว่ามีอะไรอยู่ข้างในบ้าง ทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยกันมาก ”

ภาพที่ 4.3 แสดงสมุนไพรมะพร้าวที่ปลูกไว้บริเวณบ้านนายพะเหล่ เวียงแก่นแม่ม

ภาพที่ 4.4 แสดงแผนที่บริเวณสมุนไพรมะพร้าวชนิดต่างๆ

2.2) นายแสเชอร์ โรจน์เรืองไพรพร มีความสนใจในเรื่องของสมุนไพร จึงได้หามาเพื่อใช้กินเองในช่วงแรก เมื่อมีเพื่อนบ้านหรือผู้ป่วยก็จะแบ่งปันสมุนไพรที่มีให้ไป หรือบอกสถานที่เก็บสมุนไพร ต่อมาได้มีการหาสมุนไพรเพื่อส่งขายที่จังหวัดลำปาง โดยการนำสมุนไพรหลายๆ ชนิดมาทำเป็นมัดๆ ซึ่งสามารถนำไปต้มทานได้เลย

ภาพที่ 4.5 หมอสมุนไพร แสเชอร์ โรจน์เรืองไพรพร

หมอสมุนไพรแสเชอร์ ไม่ได้ทำการรักษาเพราะตัวยาสมุนไพรที่ตนใช้อยู่ส่วนใหญ่มีสรรพคุณในเรื่องแก้ปวดเมื่อย หรือบำรุงร่างกาย ซึ่งตนจำทำให้รับประทานเองทุกๆวัน โดยนำสมุนไพรหลายๆ ชนิดนำมาหมักกับน้ำเปล่า 5-7 วันแล้วนำมารับประทาน ตัวยาที่นำมาใส่หมักนั้นจะได้ความรู้มาจากผู้เฒ่า หรือผู้รู้สมุนไพรที่พูดคุยกันปากต่อปาก และดูจากขวดยาซึ่งได้มาจากโรงพยาบาลแล้วไปหาสมุนไพรมาการปรุงมี 2 วิธี ถ้าต้องการรับประทานเลยใช้วิธีการต้ม แต่ถ้าจะเก็บไว้รับประทานนานๆ

จะใช้วิธีหมักกับน้ำเปล่า หมอแอสเซอร์ ได้พูดถึงการใช้สมุนไพรว่า “การใช้สมุนไพรไม่จำเป็นต้องไว้รักษาโรคเท่านั้น แต่เราใช้เพื่อบำรุงร่างกายทำให้ร่างกายแข็งแรงทำให้ไม่เจ็บป่วย ซึ่งทั้งตัวเองและคนในบ้านกินสมุนไพรทุกวันทำให้ไม่เจ็บป่วย ส่วนยาที่ได้มาจากโรงพยาบาล พอเอามาดูดีๆ ก็คือการนำสมุนไพรของเราไปปรุงแล้วนำใส่ขวดมาขายให้เรานะอีกที ซึ่งจริงๆ แล้วเราสามารถทำเองได้ โดยไม่ต้องลงไปหาหมอที่โรงพยาบาล” ดังแสดงในภาพที่ 4.6

ภาพที่ 4.6 แสดงตัวอย่างของสมุนไพรที่ได้จากตลาด

3) ความต้องการในการรับการรักษาจากโรงพยาบาล

ความเชื่อมั่นในวิธีการรักษาจากการแพทย์สมัยใหม่ที่มีอุปกรณ์ครบครัน การตรวจรักษาที่มีรูปแบบน่าเชื่อถือ รูปลักษณ์ของยาที่กินง่าย เก็บรักษาง่าย ผลของการรักษาเห็นผลชัดเจนทันตา มีการตรวจและวินิจฉัยโรคก่อนสั่งยา ทั้งรักษาได้ทันทั่วทั้งทำให้ประชาชนส่วนใหญ่หันมาให้ความสนใจในการรักษาแบบแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ด้วยความยากลำบากในการเดินทางที่ห่างจากโรงพยาบาลประจำอำเภอ 70-80 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางปกติ 2 ชั่วโมงหากเป็นช่วงหน้าฝนใช้เวลาเดินทาง 3-4 ชั่วโมง ส่วนใหญ่ถ้ามีอาการเจ็บป่วยจะใช้วิธีการเหมารถยนต์จากหมู่บ้านอื่นๆ ไปส่งที่โรงพยาบาลประจำอำเภอ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายจากการเดินทางที่สูงมาก ถ้าเป็นในช่วงฤดูแล้งที่มีการเดินทางค่อนข้างสะดวก จะมีค่าใช้จ่ายประมาณ 800 – 1,000 บาท หากเป็นช่วงฤดูฝนการเดินทางลำบากค่าเดินทางจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นครั้งละ 3,000 – 4,000 บาท ส่วนใหญ่ไม่มีเงินสำหรับใช้จ้างรถไปส่งที่โรงพยาบาล หรือบางที่ใช้วิธีการขอยืมหรือติดหนี้ไว้กับเจ้าของรถที่เหมาไป

4) ความคิดเห็นของประชาชนต่อการใช้สมุนไพร

การใช้สมุนไพรในหมู่บ้านถือว่าเป็นเรื่องปกติที่ทุกคนรู้และใช้กันมาเป็นเวลานานแล้ว แม้แต่วัยรุ่นหรือเด็กๆ ในหมู่บ้านเองก็มีความรู้เรื่องสมุนไพรรักษาโรคพื้นฐานอยู่แล้ว ซึ่งปัจจุบันยังมีการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคอยู่ แต่ลดน้อยลง เนื่องจากการรักษาที่ใช้สมุนไพรต้องใช้เวลาเป็นอาทิตย์กว่าจะหาย เมื่อเปรียบเทียบกับยาแผนปัจจุบันแล้วใช้เวลาต่างกันมาก เมื่อรับประทานยาแผนปัจจุบันแล้วสามารถทำงานต่อได้เลย อีกทั้งลักษณะของยาที่สะดวก ง่ายต่อการกิน เก็บรักษาได้ยาวนาน ได้ง่ายกว่า ไม่ต้องไปเดินหาสมุนไพร ซึ่งต้องมีกรรมวิธีที่ยุ่งยากทำให้เสียเวลาในการทำงาน

“ทุกคนในหมู่บ้านรู้อยู่แล้วว่าถ้าเจ็บป่วยปกติ เช่น ปวดหัว ปวดท้อง ต้องใช้สมุนไพรอะไร อยู่ที่ไหน ปรุงอย่างไร เหมือนกับคนในเมืองที่รู้ว่าถ้าตัวเองปวดหัวต้องไปหยิบยาพาราเซตามอล ถ้าปวดท้องต้องใช้ยาธาตุ เพราะเป็นความรู้พื้นฐานอยู่แล้ว แต่ที่ไม่ค่อยได้ใช้ยาสมุนไพร เพราะกว่าจะหายใช้เวลานานเกือบอาทิตย์ ถ้ากินยาหมอปัจจุบันกินปุ๊บหายปั๊บ ทำงานต่อได้เลย” (ที่มา:สัมภาษณ์)

4.3 ธนาคารข้าวของชุมชนโคโกร

สาเหตุที่ทำให้คนในชุมชนโคโกรต้องการมีธนาคารข้าว เนื่องจากข้าวที่ผลิตไม่พอกินในครัวเรือน ซึ่งประสบปัญหานี้ทุกปี และเกือบทุกครัวเรือน และไม่สามารถเพิ่มปริมาณการผลิตอีกได้ เนื่องจากไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง หากข้าวไม่พอกินใช้วิธีการขอยืมจากเพื่อนบ้าน หรือไปซื้อจากชุมชนอื่น หรือลงไปซื้อในตัวอำเภอ ซึ่งมีระยะทางที่ไกล และคนในชุมชนมีรายได้น้อย

จากการสัมภาษณ์ตัวแทนของชุมชนโคโกรเกี่ยวกับความนิยมในการรับประทานคร่าวระหว่างข้าวไร่กับข้าวนา ซึ่งเกษตรกรในชุมชนปลูกข้าวทั้ง 2 ชนิดนี้ ได้ข้อสรุปจากตัวแทนชุมชนว่า “กินข้าวนาและข้าวไร่กินอะไรก็ได้ขอให้กินข้าว เราไม่มีปัญหาว่าจะกินข้าวอะไร ขอให้กินก็พอแล้ว” สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลแม่สอง ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนโคโกร บอกเมื่อถามว่าข้าวไร่กับข้าวนาแตกต่างกันอย่างไร แบบไหนอร่อยกว่ากัน สะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนปลูกข้าวทุกครัวเรือนและปลูกทั้งข้าวนาและข้าวไร่ เพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการของคนในบ้าน ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะมีสมาชิกเฉลี่ยแล้ว 5-6 คน/ครัวเรือน

เมื่อได้ผลผลิตแล้วประชาชนจะแบ่งข้าวออกเป็นสองส่วนคือข้าวที่ไว้สำหรับทำพันธุ์ และข้าวสำหรับกินในครัวเรือน ส่วนใหญ่ใช้วิธีการดำโดยแต่ละบ้านจะมีครกสำหรับตำข้าว ถ้าบ้านใดที่ไม่มีครกตำข้าวก็จะใช้วิธีการขุดจากบ้านที่มีครกตำข้าว สำหรับบ้านที่มีครกตำข้าวเองจะตำข้าวเกือบทุก

วัน ถ้าบ้านใดไม่ครกตำข้าวเองจะตำข้าวครั้งละประมาณ 1 ถัง หรือถ้าต้องการข้าวสารในปริมาณมากกว่านั้นจะใช้วิธีไปสีข้าวกับโรงสีของหมู่บ้านอื่นๆ ดังที่แสดงในภาพที่ 4.7 และภาพที่ 4.8

ภาพที่ 4.7 แสดงข้าวเปลือกตากแห้ง เพื่อการบริโภค

ภาพที่ 4.8 แสดงครกตำข้าวของครัวเรือนชาววะโดโกร

4.3.1 นิยามและความหมายของธนาคารข้าวของคนวะโดโกร คือ อะไร

ธนาคารข้าว ตามคำนิยามของคณะกรรมการชุมชนวะโดโกร คือ กองทุนข้าวไว้สำหรับให้สมาชิกได้ยืมสำหรับกิน และเป็นพันธุ์ข้าว โดยจะมีการยืมคืนเป็นช่วงฤดู สามารถคืนได้ทั้งที่เป็นข้าวหรือเป็นเงิน โดยไม่ได้กำหนดว่าจะต้องเป็นข้าวนาหรือข้าวไร่ ใช้วิธีการชั่งน้ำหนัก มีดอกเบี้ยในการยืมข้าวเพื่อให้มีการขยายกองทุน

4.4 การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ

4.4.1 เงื่อนไขการคัดเลือกชุมชนต้นแบบด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ

- 1) ชุมชนที่มีประชาชนเป็นชาวเขาเผ่าปาเกอญอ
- 2) ชุมชนที่มีวิถีวัฒนธรรมที่อาศัยอยู่ร่วมกับป่า หายู่หากินกับป่า มีการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการดูแลสุขภาพ

4.4.2 พื้นที่ต้นแบบ บริบทบ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

1) ประวัติหมู่บ้าน

บ้านหนองเต่าเป็นหมู่บ้านของชาวเขาเผ่าปาเกอญอ ซึ่งจากคำบอกเล่าของพะตือจอนิ โอโดเซา ผู้อาวุโสและอดีตผู้ใหญ่บ้าน ทำให้ทราบว่า หมู่บ้านนี้มีอายุการก่อตั้งมาเกือบ 300 ปี และเนื่องจากเกิดโรคระบาดขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้มีการโยกย้ายที่ตั้งมาแล้วถึงสามครั้ง ที่ตั้งสุดท้ายคือที่อยู่บริเวณปัจจุบัน อาศัยอยู่มานานกว่า 50 ปี

2) ที่ตั้งและอาณาเขตติดต่อ

สภาพทั่วไปของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ราบที่มีภูเขาล้อมรอบ มีพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านประมาณ 22.86 ตารางกิโลเมตร (องค์การบริหารส่วนตำบลแม่วิน, 2556)

อาณาเขตติดต่อ ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านห้วยตอง หมู่ 10 ต.แม่วิน อ.แม่วาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านปากกล้วย หมู่ 17 ต.แม่วิน อ.แม่วาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ บ้านห้วยเกียง หมู่ 4 ต.แม่วิน อ.แม่วาง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์

3) ด้านสังคม และประเพณีวัฒนธรรม

3.1) ข้อมูลประชากร

จำนวนประชากร 197 ครัวเรือน แยกเป็น ชาย 433 คน หญิง 405 คน รวม 838 คน ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาคริสต์ และพุทธ บางส่วนยังมีความเชื่อและยังคงนับถือผี

3.2) สภาพทางสังคม

สภาพครอบครัวเรือนของบ้านหนองเต่าจะอยู่กันแบบครอบครัวใหญ่ เด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งจากความคิดที่ว่าระบบการศึกษาในโรงเรียนทำให้เด็กปากเกอญอสูญเสียเอกลักษณ์ของตนเอง ไม่ภูมิใจในตนเอง และโดยการผลักดันของพระตือจอนิ โอโดเชา จึงทำให้เกิดหลักสูตรในโรงเรียนของหมู่บ้านมีการสอนเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชนเผ่า เพื่อเป็นการปลูกฝังเยาวชนไม่ให้ลืมชาติพันธุ์ของตนเอง (ปราชญ์เดินดิน, 2550)

3.3) ประเพณี

บ้านหนองเต่าเป็นชุมชนที่ประชากรในหมู่บ้านยังคงร่วมกันอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ ทั้งการแต่งกายที่ยังคงสวมใส่เสื้อผ้าประจำเผ่า พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีและบรรพบุรุษ ประเพณีปีใหม่ของชาวเผ่าที่มักจัดในช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ ของทุกปี ประเพณีกินข้าวมาที่จะจัดขึ้นหลังฤดูการเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนสิงหาคม เป็นต้น

4.4.3 ปัจจัยและความสำเร็จในการด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพบ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

วิถีชีวิตของชาวเขาเผ่าปากเกอญอผูกพันอยู่กับป่า อาศัยป่าเพื่อเป็นแหล่งหาอาหาร ที่อยู่อาศัย หรือแม้แต่ยารักษาโรค ซึ่งถามว่าภูมิปัญญาเหล่านี้ได้เหือดหายไปจากชาวเขาเหล่านี้หรือไม่ คำตอบที่ได้คือไม่ได้หายไปตามกาลเวลา แต่เป็นเพราะความจำเป็นทางด้านเวลา การประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป คนในชุมชนต้องทำงานแข่งกับเวลา การใช้สมุนไพรดูแลสุขภาพโรคมะเร็งในสมัยก่อนนั้นต้องใช้เวลานานหรือเป็นสัปดาห์ แต่ด้วยวิถีชีวิตที่ผูกติดกับเงื่อนไขเวลาดังเช่นปัจจุบันนี้ทำให้ต้องรีบหาย ยาที่สามารถทำให้กินแล้วหายและทำงานต่อได้เลยนั้นเป็นสิ่งที่เข้ามาทดแทนการใช้สมุนไพร ประกอบกับขั้นตอนที่ยุงยากเช่น การใช้สมุนไพรแก้ปวดเมื่อยจะต้องเข้าไปเก็บสมุนไพรในป่า นำมาขยำไฟ ปูกับพื้นแล้วให้นอนทับเป็นเวลาครึ่งถึงหนึ่งวัน ทำให้ผู้คนสมัยใหม่เปลี่ยนรูปแบบของการใช้สมุนไพรเพื่อให้ง่ายขึ้น สามารถเข้าถึงได้อย่างง่ายดาย หรือหากเป็นคนรุ่นเก่าก็จะยึดการมีวิถีชีวิตดั้งเดิม เก็บหา

อาหารจากป่าที่ไม่มีสารเคมีมีพิษเจือปน การเก็บหาสมุนไพรที่เป็นได้ทั้งอาหารและยารักษาโรค ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้ยกตัวอย่าง ของพะต๋จอนิ โอโดเฮาเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายอาศัยป่าและธรรมชาติตามแบบวิถีชีวิตของคนชาวเขา

1) ประวัติของพะต๋จอนิ โอโดเฮา

พะต๋ เป็นภาษาปาเกอญอ แปลว่า ลูก ดังนั้น เราจึงมักได้ยินคนทั่วไปเรียกนายจอนิ ด้วยความเคารพว่า พะต๋จอนิ หรือพ่อหลวงจอนิ ที่หมายถึงผู้อาวุโสที่เป็นที่เคารพนับถือ

พะต๋จอนิ เกิดเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2489 จบการศึกษาในระบบการศึกษานอกโรงเรียน ระดับต้น เริ่มอนุรักษป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 ทำงานพัฒนาสังคมไปด้วย ทำธนาคารข้าว สร้างกลุ่มอาชีพ ทำให้เกิดการและเปลี่ยนเรียนรู้ และเริ่มก่อรูปขององค์ความรู้ และมีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น ต่อมาได้รวบรวมเครือข่ายชาวไทยภูเขา 13 เผ่า ร่วมจัดทำแผนพัฒนาเพื่อดูแลรักษาป่าไม้ ทำเกษตรเชิงอนุรักษ์ บวชป่า 50 ล้านต้น จัดตั้งธนาคารข้าวร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ 100 องค์กร ร่วมแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน จัดตั้งเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มแม่น้ำวาง ร่วมกับโรงเรียนสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้วิถีชีวิตและภูมิปัญญาของชาวปาเกอญอ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย มีวิถีชีวิตเรียบง่ายทำเกษตรที่มีแนวคิดว่าเป็นสวนคนขี้คร้าน ได้รับรางวัลคนดีศรีสังคม ในปี พ.ศ. 2539 รางวัลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมจากสวช. ในปีพ.ศ. 2540 และครูภูมิปัญญาไทยรุ่นที่ 1 ในปีพ.ศ. 2542 (ภูมิปัญญาผู้สูงอายุ, 2551) และในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ครั้งที่ 34 ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้ จ.เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2556 สภามหาวิทยาลัยแม่โจ้ มีมติมอบปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชา การบริหารงานภาครัฐและเอกชนให้แก่ นายจอนิ โอโดเฮา โดยให้เหตุผลในการมอบว่าพะต๋จอนิ เป็นปราชญ์ที่มีความรู้ในการจัดการบริหารป่า รู้จักและเข้าใจธรรมชาติอย่างลึกซึ้งตามวิถีทางของ บรรพบุรุษชาวปาเกอญอ และได้นำองค์ความรู้เหล่านั้นถ่ายทอดแก่สังคม ซึ่งเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนจนเป็นที่ประจักษ์ (ประชาไท, 2556)

ภาพที่ 4.9 พระติจอนิ โอโคโนะ ปราชญ์ชนเผ่าปาเกอญอ

ภาพที่ 4.10 คณะวิจัยพูดคุย สัมภาษณ์ พระติจอนิ เกี่ยวกับแนวคิดการใช้สมุนไพรและธนาการข้าว

2) สวนคนขี้คร้านของพะตือจอนิ โอโดเขา

พะตือจอนิ เล่าย้อนในอดีตเมื่อปี 2516 ชาวบ้านหนองเต่าได้ต่อสู้เรียกร้องเอาที่ดินคืนเนื่องจากบริษัททำเหมืองแร่บุกเข้ามา ตนจึงนำชาวบ้านเข้าเรียกร้องต่อจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น และจอมพลถนอมสั่งให้รถถอนเครื่องจักรออกจากบ้านหนองเต่าภายใน 7 วัน ถึงแม้เหมืองแร่จะย้ายออกไป แต่ยังมีคนเข้ามาซื้อที่ดินจากชาวบ้านจนเอาควายที่เลี้ยงไว้แลกกับคนที่อยากขายที่ดิน จนได้พื้นที่มา 8 ไร่ (สุวิชานนท์ รัตนพิมล, 2552) "เมื่อได้มาแล้วก็ไม่ได้ทำอะไรปล่อยทิ้งไว้อย่างนั้น จนลูกเมียบอกว่า ผมเป็นคนขี้เกียจ เพราะปกติแล้วการทำสวนจะต้องไถเปิดดิน พรวนดิน ใส่ปุ๋ย และใส่ยา และก็ถูกตั้งชื่อว่าสวนคนขี้เกียจ เหตุที่ไม่ทำอะไรเลย เพราะมีบทเรียนการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมาตั้งแต่ปี 2515 จนถึงปี 2522 ตามคำแนะนำของหน่วยงานราชการและอื่นๆ จนได้ข้อสรุปว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยวไม่ใช่ทางเดินและทางรอดที่ยั่งยืน ยิ่งทำยิ่งเป็นหนี้" พะตือจอนิกล่าว และว่ามันเกี่ยวข้องกับความสำเร็จเรื่องจิตวิญญาณของชาวปกาเกอญอด้วยว่าในโลกนี้มีวิญญาณ 37 ขวัญ อยู่ในตัวคนเรา 5 ขวัญ และอยู่รอบตัวเรา 32 ขวัญการใช้สารเคมีและฆ่าแมลงมากๆ เท่ากับว่าฆ่าวิญญาณของแมลง นก และหนูให้ตายไปธรรมชาติจะอยู่ได้ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ถ้าทำลายสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็กระทบกระเทือนส่วนอื่นด้วย

ดังนั้น ภายในสวนคนขี้เกียจ พะตือจอนิได้ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาตินำเอาเมล็ดพันธุ์ไม้ไปหยอดบ้าง บางทีก็ตอกิ่ง ต่อดา ทั้งไม้ป่า ไม้ผล ไม้ใช้สอย และไม้ไฟ โดยไม่แพ้ทาง ไม่ต้องไถพรวนดิน จากทั้งหมด 8 ไร่ ได้แบ่งที่ดิน 2 ไร่ สำหรับปลูกไม้กินได้ทำให้ชาวบ้านมองว่า เป็นการกระทำของคนโง่ เวลาผ่านไปเหมือนโกหก "สวนคนขี้เกียจ" เต็มไปด้วยต้นไม้ป่าที่ขึ้นเองตามธรรมชาตินับ 100 ชนิด มีต้นพลับป่าที่ติดตาตอกิ่งเป็นพลับพันธุ์ดีไม่น้อยกว่า 50 ต้น ออกลูกให้ขายทุกปี มีเห็ดขึ้นตามธรรมชาติ มีสัตว์ป่าเข้ามาอาศัย โดยเฉพาะไก่ป่า กระทั่งชาวบ้านที่เคยนิทาพะตือจอนิทำสวนแบบ "คนโง่" จำต้องกลืนน้ำลายเดินเข้ามาเก็บเห็ด เก็บสมุนไพรและดักสัตว์ป่าภายในสวนแห่งนี้

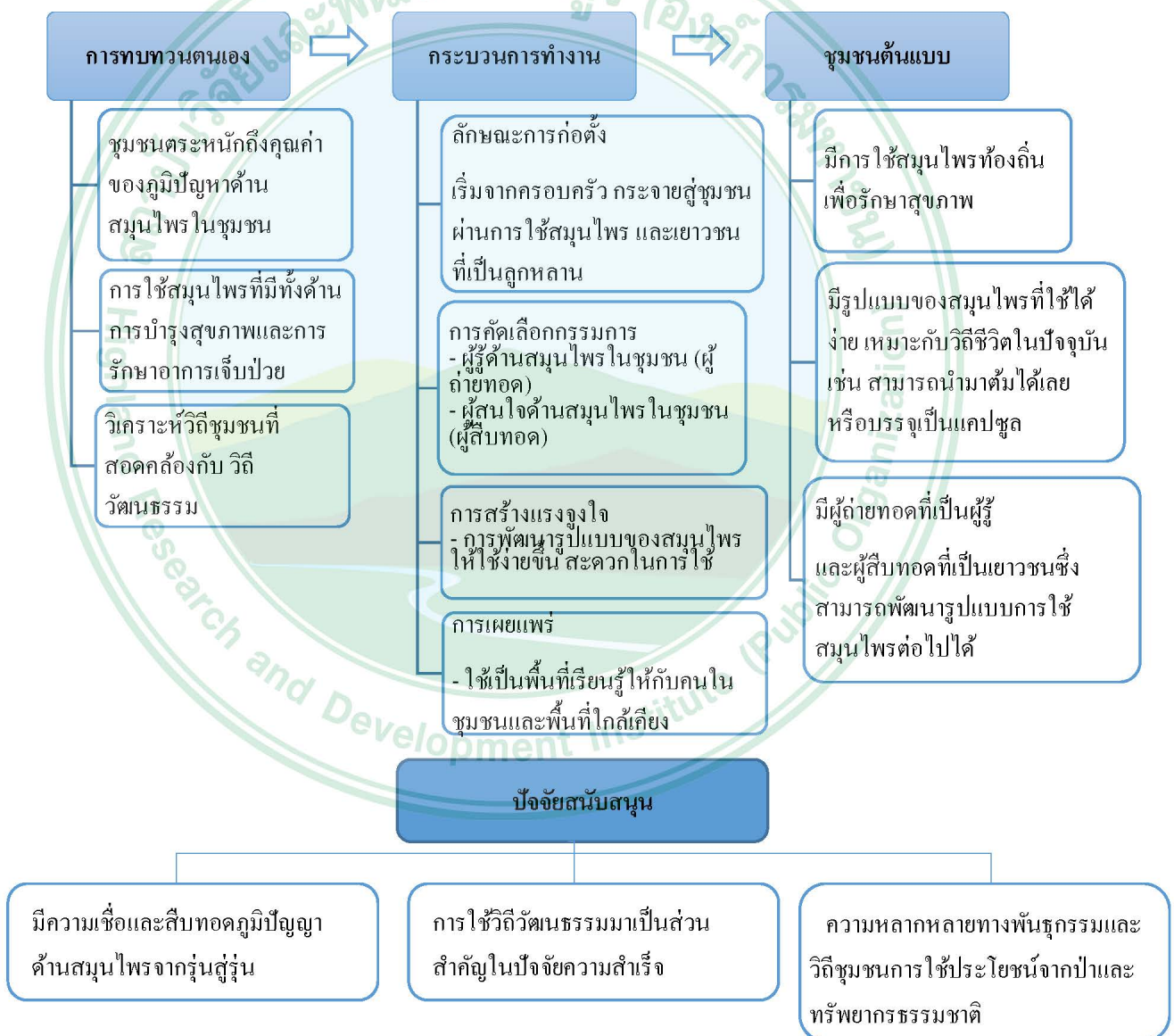
จากการสัมภาษณ์กับพะตือจอนิ เรื่องของการใช้สมุนไพรเพื่อดูแลสุขภาพ พบว่า การดูแลสุขภาพ หรือการรักษาอาการเจ็บป่วยโดยการใช้สมุนไพรนั้นเป็นเรื่องปกติของคนชาวเขาอยู่แล้ว เพราะทุกคนรู้ว่าสมุนไพรชนิดใดรักษาโรคอะไรหรือ สมุนไพรชนิดใดควรกินเมื่อใด หากแต่วิถีชีวิตของคนชาวเขาที่เปลี่ยนไป ต้องการเวลามากขึ้น ต้องการความสะดวกสบายมากขึ้น คนในชุมชนไม่สามารถเดินเข้าป่าเพื่อเก็บหาสมุนไพรได้อีกแล้ว เพราะต้องเอาเวลาทั้งหมดทุ่มเทให้กับการประกอบอาชีพ เพื่อนำเงินเหล่านั้นมาซื้อยาเพื่อรักษาโรค ถามว่าชาวเขาไม่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพรนั้นคงไม่ใช่ ภูมิปัญญาเหล่านี้ยังคงติดตัวเขาอยู่ยังมีการสืบทอดให้กับลูกหลาน ลูกหลานทั้งหลายยังรู้จักการใช้สมุนไพร แต่ควรสนับสนุนให้มีการใช้สมุนไพรให้แพร่หลาย ทำอย่างไรให้เขาชน หรือคนในชุมชนให้ความสำคัญ

กับสมุนไพรให้มากขึ้นกว่าในปัจจุบัน เช่นเดียวกับสวนคนไข้ร้าน ชาวเขาต้องอยู่กับเขาอยู่กับป่า อยู่กับสมุนไพร อยู่กับพืชพรรณที่เกิดจากป่าเพราะสุดท้ายแล้วเขาทั้งหลายเหล่านั้นต้องหันกลับมาเข้าป่า หาอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค นอกจากนี้ยังมีการจำลองป่าไว้ที่บ้าน โดยการนำสมุนไพรที่ใช้เป็นประจำมาปลูกไว้ตามบ้าน เพื่อง่ายในการเก็บใช้ และถ้าเป็นสมุนไพรหายากหรือนำมาปลูกในบ้านไม่ได้จะใช้วิธีการนำมาตากแห้งเพื่อเก็บไว้ใช้ได้นานๆ จากนั้นแนะนำวิธีการปลูก การใช้ให้กับลูกหลานที่เป็นเยาวชนเพื่อเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ซึ่งวิธีการเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านหลายๆ คนแวะเวียนมาที่บ้านเพื่อขอยาสมุนไพร หรือยาต่างๆ ทำให้สามารถสรุปปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรรักษาสุขภาพบ้านหนองเต่าได้ ตาราง 4.1 และภาพที่ 4.11

ตารางที่ 4.1 แสดงปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ

ปัจจัยและเงื่อนไข ความสำเร็จด้านการใช้สมุนไพร ท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ	ชุมชนบ้านหนองเต่า อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่
1. สาเหตุเริ่มต้นในการใช้ สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษา สุขภาพ	วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป คนต้องการเวลามากขึ้น ต้องการความสะดวกสบายมากขึ้น ทำให้คนหันหลังให้กับสมุนไพรท้องถิ่น การรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันต้องเดินทางไกล การรักษาอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยด้วยสมุนไพรท้องถิ่นจึงเป็นทางเลือกที่ดีกว่า
2. การแก้ปัญหาด้านการเจ็บป่วย	1) หมอสมุนไพรพื้นบ้าน 2) การหาสมุนไพรกินเอง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการรักษาโรคทั่วไป
3. รูปแบบการจัดตั้ง	เริ่มจากการใช้สมุนไพรในครัวเรือน การทำให้ผู้เป็นตัวอย่าง และการสร้างความมั่นใจให้กับคนในชุมชนถึงการใช้สมุนไพรในการรักษาสุขภาพ จากนั้นขยายไปสู่คนในชุมชนผ่านการใช้สมุนไพร การถ่ายทอดให้ลูกหลานที่เป็นเยาวชน กระจายไปสู่ชุมชน
4. ปัจจัยและเงื่อนไขที่สำคัญของ ความสำเร็จในการใช้สมุนไพร ท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ	1) การสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาในการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพของชุมชน 2) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพของชุมชน โดย ผู้รู้ในชุมชน

ปัจจัยและเงื่อนไข ความสำเร็จด้านการใช้สมุนไพร ท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ	ชุมชนบ้านหนองเต่า อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่
	3) การพัฒนารูปแบบการใช้สมุนไพรให้สอดคล้องและเหมาะสม กับวิถีชีวิตในปัจจุบัน
5. การเผยแพร่	การถ่ายทอดวิธีการปลูก การใช้สมุนไพรให้กับเยาวชนลูกหลาน

ภาพที่ 4.11 แผนผังปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จในการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ

4.5 การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการบริหารจัดการธนาคารข้าว

4.5.1 เงื่อนไขการคัดเลือกชุมชนต้นแบบด้านการบริหารจัดการธนาคารข้าว

- 1) เป็นชุมชนที่มีประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการธนาคารข้าว สามารถบริหารจัดการธนาคารข้าวให้มีข้าวพอกินทุกครัวเรือน
- 2) เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการธนาคารข้าวอย่างยั่งยืน

4.5.2 พื้นที่ต้นแบบธนาคารข้าว ในการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการบริหารจัดการธนาคารข้าวในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพื้นที่ต้นแบบจำนวน 2 พื้นที่ซึ่งมีการบริหารจัดการธนาคารข้าวมายาวนานกว่า 20 ปี และปัจจุบันยังคงดำเนินการบริหารจัดการธนาคารอยู่ได้แก่ บ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ และบ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน

4.5.3 ธนาคารข้าวบ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่

พื้นที่ของบ้านหนองเต่ากว่า 8,000 ไร่ (จิตวิญญาณป่า, 2552) ถูกจัดสรรเป็นพื้นที่สำหรับทำกินประมาณ 500 ไร่ ป่าใช้สอย 3,500 ไร่ และป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำอีก 4,000 ไร่ โดยเมื่อย้อนกลับไปประมาณก่อนปี พ.ศ. 2511 ชาวบ้านในหมู่บ้านหนองเต่าประสบกับปัญหาข้าวไม่พอกิน ทั้งนี้มีสาเหตุหลัก ดังต่อไปนี้

- 1) ในขณะนั้นมีชาวจีนฮ่อ เข้ามาในหมู่บ้านและเสนอให้ “ยืมข้าว” เพื่อนำมาบริโภค ส่งผลให้ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวน้อยลงเพราะคิดว่า “ไม่ปลูกข้าวก็ไปยืมข้าวมากินได้” แต่ในการยืมต้องคืนดอกเบี้ย ซึ่งดอกเบี้ยมีจำนวนข้าวคืนสูง เช่น หากยืมข้าวจากจีนฮ่อจำนวน 10 ถัง จะต้องจ่ายคืนข้าวจำนวน 20 ถัง ในฤดูการเพาะปลูกถัดไป ในบางครั้งข้าวไม่พอกินต้องจ่ายเป็นเงินชดเชยไปหรือเป็นหนี้ข้าว
- 2) ในช่วงยุครัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม สนับสนุนให้ปลูกฝิ่นอย่างถูกกฎหมาย ส่งผลให้เกิดภาวะติดยาเสพติดของผู้ชายในหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นกำลังหลักในการทำงาน เพาะปลูก แต่เมื่อติดยา หน้าที่ของการรับผิดชอบดูแลการเพาะปลูกจึงตกเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ด้วยกำลังและไม่มีเวลาจัดการดูแลไม่ไหว จึงส่งผลให้ผลผลิตข้าวไม่พอกิน
- 3) ปัญหาอันเนื่องมาจากการเพาะปลูก มีแมลงศัตรูพืช ประสบปัญหาจากธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตข้าวลดลง

จากสาเหตุข้างต้น ประกอบกับวิถีของชาวปาเกอญูที่ถือว่า “ข้าว” เป็นสิ่งสำคัญที่สุด สำคัญยิ่งกว่า “เงิน” และความเชื่อ แนวคิดจากบรรพบุรุษที่ว่า “หากเรามีข้าวกินแล้วยังมีคนที่ยังขาดแคลนอยู่ถ้าไม่รู้วิธีปุ๋ยจะร้องไห้” ทำให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกัน โดยมีพะตือจอนิ เป็นผู้ริเริ่มการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ข้าวไม่พอกิน ซึ่งมีประมาณ 70 % ของชุมชน เพื่อพูดคุยถึงแนวทางในการแก้ปัญหา

โดยเริ่มจากการทำ “หน้ำหมู” คือการนำข้าวที่มีอยู่มารวมกันเป็นกองกลาง เพื่อจัดสรรแบ่งปันให้มีการยืมข้าวจากกองกลางนี้ ซึ่งครั้งแรกมีข้าวเป็นกองทุนประมาณ 100 ถัง

4.5.3.1 การบริหารจัดการของกรรมการธนาคารข้าวบ้านหนองเต่า

หลังจากมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนที่มีปัญหาข้าวไปพอกิน จึงจำเป็นต้องมีการตั้งกรรมการกลุ่มเพื่อบริหารจัดการธนาคารข้าว โดยการคัดเลือกของคนในกลุ่ม ซึ่งในครั้งนั้นพะตือจอนิเป็นหนึ่งในกรรมการ จากนั้นกรรมการและคนในกลุ่มร่วมกันตั้งกฎกติกาในการดำเนินการ ตัวอย่างเช่น

- 1) เนื่องจากชุมชนมองเห็นแล้วว่า การยืมข้าวจากกลุ่มพ่อค้าชาวจีนนั้น ชาวบ้านเป็นผู้เสียเปรียบ เพราะดอกเบี้ยที่สูงเกินไป จึงมีการตั้งกติกายืมคืน ได้ข้อสรุปที่ “ยืม 10 ถัง คืน 12 ถัง”
- 2) ในการคืนไม่มีการจำกัดว่าต้องเป็นข้าวไร่ หรือข้าวนา แต่เมื่อคืนต้องเป็นข้าวที่สวย ไม่มีแมลง
- 3) ในช่วงแรกของการจัดตั้ง เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูก กลุ่มคนที่ข้าวไม่พอกินจะต้องปลูกข้าว โดยวิธี “ทำนาหน้ำหมู” คือ การเอาแรงกัน ช่วยกันทำนา ช่วยกันเอาหญ้า เพื่อเพิ่มแรงงานในการทำนา ลดปัญหาการดูแลไม่ทั่วถึง

จากการพูดคุย พะตือจอนิได้บอกย้ำถึงความสำเร็จการจัดตั้งธนาคารข้าว และหลักปฏิบัติของกรรมการธนาคารว่าหัวใจสำคัญคือ “การบริหารจัดการที่ดีและต้องมีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวม” การดำเนินงานจึงจะบรรลุไปได้ ซึ่งกรรมการบริหารงานธนาคารข้าวบ้านหนองเต่า มีหน้าที่ติดตามทวงคืนข้าวเข้าธนาคาร ดูแลคุณภาพข้าวพร้อมกับคัดเลือก แยกพันธุ์ข้าว ทั้งนี้ ชุมชนต้องให้ความร่วมมือ ลดความเห็นแก่ตัว ไม่โกง เคารพกติกาที่ตั้งขึ้น จึงจะทำให้การบริหารจัดการสำเร็จไปได้

ด้วยการบริหารจัดการที่ดี ทำให้ในปีพ.ศ. 2515 ชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค และยังมีข้าวเพื่อการฝากอีกด้วย นอกจากนั้นยังมีการจัดให้มีการช่วยเหลือแบบให้เปล่าสำหรับผู้ยากจน คนชรา คนที่ไม่มีความสามารถในการหาข้าวกินในชุมชน โดยการพูดคุยของคณะกรรมการและลงมติร่วมกันว่าจะช่วยเหลือกลุ่มดังกล่าว ที่ต้องมีความเห็นร่วมกันว่าเป็นผู้ที่ลำบาก

จริงในชุมชนและกำหนดอัตราการช่วยเหลือจากมติของคณะกรรมการคือเป็นการจัดสวัสดิการให้คนในชุมชนอีกทางหนึ่ง ในปัจจุบันธนาคารข้าวของบ้านหนองเต่ายังคงมีการดำเนินงาน มีชาวบ้านเข้าร่วมโครงการประมาณ 10 ครัวเรือน

ปัญหาที่พบในการบริหารจัดการ คือ เรื่องสถานที่ตั้งของยุ้งฉางเก็บข้าวของธนาคาร ควรเป็นสถานที่ใกล้ชุมชน ซึ่งยุ้งฉางของธนาคารข้าวบ้านหนองเต่าปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณหลังบ้านของพะดีจอนิ

ภาพที่ 4.12 (ก)

ภาพที่ 4.12 (ข)

ภาพที่ 4.12 (ก), (ข) ธนาคารข้าวบ้านหนองเต่า อ.แม่วัง จ.เชียงใหม่

4.5.3.2 สรุปแนวคิดการจัดตั้งธนาคารข้าวชุมชนบ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วัง จ.เชียงใหม่

1) การทบทวนตนเองและหาสาเหตุของปัญหา

จากเหตุปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้คนในชุมชนมีข้าวไม่พอกินในแต่ละปี รวมถึงยังมีแนวโน้มที่จะมีจำนวนคนที่ไม่มีข้าวไม่พอกินเพิ่มขึ้นในชุมชน โดยเบื้องต้นจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของคนในชุมชนระบุว่ามาจากเหตุปัจจัยหลักคือ ชุมชนให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวน้อยลงแล้วหันไปซื้อข้าวจากพ่อค้าชาวจีนโดยอัตราการซื้อข้าวเพื่อมากินและปลูก 10 ตั้งแต่เวลาขึ้นต้องกินข้าว 20 ถือเป็นอัตราที่ชุมชนถูกเอาเปรียบและเป็นอัตราที่ไม่เหมาะสม ถึงชุมชนจะปลูกข้าวมากขึ้นเพียงใดก็ยากที่จะพอกินในครอบครัวเพราะต้องจ่ายข้าวคืนในส่วนต่างๆที่มากเกินไป

อีกหนึ่งสาเหตุที่ข้าวในชุมชนไม่พอกินคือคนในชุมชนบางส่วนใช้เวลากับการเสพยาเสพติดทำให้เวลาในการดูแลข้าวและผลผลิตทางการเกษตรลดลงทำให้ข้าวในชุมชน ในช่วงเวลาหนึ่งคนในชุมชนโดยเฉพาะผู้ชายที่เป็นแรงงานหลักในครอบครัวติดยาเสพติด จึงไม่มีเวลาที่จะดูแลข้าวที่ปลูก

ส่งผลถึงผลผลิตในครัวเรือนลดลงไม่พอกินในแต่ละปี ส่งผลให้ต้องไปเช่าระบบการยืมข้าวจากพ่อค้าชาวจีน

ภัยพิบัติและแมลงศัตรูพืชเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้ผลผลิตในการปลูกข้าวลดลง ในแปลงนาที่มีการดูแลอยู่ตลอด จะได้ผลผลิตดีกว่าข้าวที่ปลูกแล้วได้รับการดูแลน้อยซึ่งเกิดขึ้นกับครอบครัวที่มีพื้นที่ในการปลูกข้าวมากแต่มีแรงงานที่เป็นคนในครอบครัวน้อย ทำให้การดูแลผลผลิตไม่ทั่วถึงส่งผลต่อปริมาณผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอที่บริโภคในครัวเรือน

2) วิเคราะห์ทุนทางสังคมศักยภาพชุมชน วิถีวัฒนธรรม

การใช้วิถีวัฒนธรรมความเชื่อที่สืบทอดกันมาที่ว่า “หากเรามีข้าวกินแล้วยังมีคนที่ยังขาดแคลนอยู่ถ้าผู้รู้ผู้เฒ่าจะร้องไห้” มาเป็นแนวทางหลักให้คนในชุมชนตระหนักถึงการร่วมแรงร่วมใจช่วยเหลือกันเพื่อให้จำนวนครัวเรือนที่ขาดแคลนข้าวลดลงให้ได้มากที่สุด เป็นอีกหนึ่งปัจจัยความสำเร็จที่นำไปสู่การก่อตั้งธนาคารข้าว เพื่อให้คนในชุมชนร่วมแลกเปลี่ยนเพื่อหาแนวทางการแก้ปัญหาให้คนในชุมชนมีข้าวเพียงพอบริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปี เป็นการใช้ความเชื่อที่บรรพบุรุษปลูกฝังไว้และปฏิบัติสืบทอดกันมา เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนงานการจัดตั้งธนาคารข้าวในชุมชนที่ได้ผล โดยเฉพาะกับกลุ่มพี่น้องชาติพันธุ์ที่ยังคงยึดถือความเชื่อและสิ่งที่บรรพบุรุษกล่าวไว้อย่างสูง

การจัดทำฐานข้อมูลจำนวนประชากรทั้งหมดของชุมชน การสำรวจพื้นที่ทำการเกษตร จำนวนครอบครัวจำนวนประชากรที่ขาดแคลนข้าว ถือเป็นส่วนสำคัญในการสำเร็จเพื่อเป็นฐานข้อมูลเพื่อนำมาวิเคราะห์วางแผนการทำงานของชุมชนเพื่อลดจำนวนครอบครัวที่ขาดแคลนข้าวในชุมชน

กรณีบ้านหนองเต่ามีการสำรวจข้อมูลรายแปลงโดยมีการจับพิกัด GPS แปลงที่ดินในชุมชนเพื่อทราบพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมดของชุมชนว่ามีจำนวนพื้นที่เท่าใด จากนั้นมีการกำหนดประเภทของการใช้ประโยชน์ที่ดินในแต่ละแปลงทำการเกษตรประเภทใดบ้าง ทำให้หลังจากการสำรวจจะทำให้ทราบว่าพื้นที่โดยรวมในการปลูกข้าวของชุมชนมีจำนวนเท่าใดเพื่อนำไปประกอบการวางแผนของชุมชน

การสำรวจจำนวนครอบครัวประชากรที่ขาดแคลนข้าว เพื่อให้ทราบปริมาณข้าวเพื่อการบริโภคและพันธุ์ข้าวปลูกที่ขาดแคลน เพื่อนำไปประเมินกับพื้นที่เพาะปลูกข้าวที่มีเพื่อแสวงหาแนวทางในการจัดสรรและบริหารจัดการธนาคารข้าว

หลังจากสำรวจข้อมูลเบื้องต้นชุมชนบ้านหนองเต่าพบว่าจำนวนพื้นที่ปลูกข้าวเพียงพอกับการให้ผลผลิตให้คนในชุมชนได้บริโภคทั้งปี แต่เกิดจากการขาดแคลนแรงงานและการดูแลที่ดีโดยบางครอบครัวไม่มีเวลาในการดูแลนาข้าวเท่าที่ควร คณะกรรมการในชุมชนจึงมีการเสนอแนวทางจากการ

พูดคุยกันถึงการเอาแรงกัน “ทำน่าน้ำหมู” หรือการทำงานร่วมโดยรวมพื้นที่ทำนาของแต่ละครอบครัว และมาวางแผนช่วยกันทำนาโดยรวมแรงงานในชุมชนไปทำนาในแต่ละแปลงและร่วมกันดูแล เพื่อลดปัญหาการทำนาที่ไม่ได้รับการดูแลเท่าที่ควรทำให้ได้ผลผลิตน้อยไม่เพียงพอต่อการบริโภคของคนในชุมชน โดยผลผลิตที่ได้ส่วนหนึ่งกระจายคืนกับเจ้าของพื้นที่และอีกส่วนหนึ่งนำเข้ามาสมทบในธนาคารข้าวเพื่อจัดสรรให้กับครัวเรือนที่ขาดแคลน และเพื่อการเติบโตของธนาคารข้าวชุมชน มีอัตราการยืมที่เป็นธรรมที่ได้ช่วยเหลือกันและเพื่อบริหารจัดการในระยะยาวโดยกำหนดอัตราอยู่ที่ยืม 10 ถึงคืน 12 ถึง

นอกจากการบริการจัดการธนาคารข้าวชุมชนเพื่อให้มีการยืมและการคืนตามอัตราที่กำหนดแล้ว ยังมีการจัดให้มีการช่วยเหลือแบบให้เปล่าสำหรับผู้ยากจน คนชรา คนที่ไม่มีความสามารถในการหาข้าวกินในชุมชน โดยการพูดคุยของคณะกรรมการและลงมติร่วมกันว่าจะช่วยเหลือกลุ่มดังกล่าว ที่ต้องมีความเห็นร่วมกันว่าเป็นผู้ที่ลำบากจริงในชุมชนและกำหนดอัตราการช่วยเหลือจากมติของคณะกรรมการคือการการจัดสวัสดิการให้คนในชุมชนอีกทางหนึ่ง

การขยายแนวคิดการจัดตั้งธนาคารชุมชนไปสู่ชุมชนข้างเคียงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยความสำเร็จของการจัดตั้งธนาคารข้าวชุมชนของบ้านหนองเต่าเป็นการขยายแนวคิดชุดประสบการณ์ให้ชุมชนอื่นได้มีแนวทางในการเรียนรู้และประยุกต์ใช้ในกรณีที่ประสบปัญหาขาดแคลนข้าวบริโภคในครัวเรือน ซึ่งนอกจากเป็นการพัฒนาศักยภาพชุมชนข้างเคียงแล้ว ยังสร้างความมั่นคงและลดความเสี่ยงให้กับบ้านหนองเต่าอีกทางหนึ่งเพราะจากเดิมมีการกู้ยืมแลกเปลี่ยนกันในหมู่บ้านในชุมชนตนเองเท่านั้นแต่ถ้ามีพื้นที่ข้างเคียงมีธนาคารข้าวเช่นกันแล้ว ในกรณีที่ชุมชนอาจประสบปัญหาผลผลิตขาดแคลนในบางฤดูกาลที่อาจเกิดจากภัยพิบัติและแมลงศัตรูพืช ทำให้ปริมาณข้าวในชุมชนไม่เพียงพอก็สามารถกู้ยืมจากธนาคารข้าวชุมชนข้างเคียงได้

4.5.4 พื้นที่ต้นแบบบ้านป่าแป๋ ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

4.5.4.1 สภาพพื้นที่

บ้านป่าแป๋ หมู่ 3 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประชากรในหมู่บ้านเป็นชุมชนลัวะ ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ประมาณ 200 กิโลเมตร พื้นที่มีลักษณะเป็นหุบเขาสลับซับซ้อน มีที่ราบระหว่างหุบเขาเพียงเล็กน้อย พื้นที่มีความลาดชันสูง เป็นแหล่งต้นน้ำมีลำห้วยขนาดเล็กไหลผ่านพื้นที่ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 800-1,000 เมตร มีประชากร 87 หลังคาเรือน 464 คน อยู่ในเขตเทือกเขาดอยมอญที่ตั้งของชุมชนอยู่เชิงเขาสองฟากฝั่งแม่น้ำอมลาน รอบๆ ชุมชน

จะเป็นป่าต่างๆ ที่รักษาไว้และมีลำห้วยเล็กหลายสายไหลลงมาสู่หุบป่ากลายเป็นแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคได้ตลอดทั้งปีห่างออกมาประมาณ 2-3 กิโลเมตร เป็นเขตไร่นาชุมชน ซึ่งหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไร่แล้ว ชาวบ้านจะปล่อยทิ้งร้างให้ ป่ากลับสู่ธรรมชาติ เป็นระยะเวลา 9 ปี จึงย้อนกลับมาทำในพื้นที่เดิมซ้ำอีกครั้งหนึ่ง

ภาพที่ 4.13 พื้นที่ทำการเกษตรของชุมชนป่าแป๋

ภาพที่ 4.14 ศาลาประชาคมบ้านป่าแป๋

4.5.4.2 ประวัติธนาคารข้าวป่าแป๋

จากการสืบค้น และการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านป่าแป๋ ทำให้ทราบว่าธนาคารข้าวแห่งนี้เกิดขึ้นจากปัญหาข้าวไม่พอกินของคนในชุมชน ซึ่งก่อนที่จะมีธนาคารข้าว หากชาวบ้านมีข้าวไม่พอกินก็จะใช้วิธียืมกันเอง หรือยืมจากหมู่บ้านข้างเคียง ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยสูง จนกระทั่งมีคนมาสำรวจและนำปัญหาดังกล่าวของชาวบ้านไปเสนอต่อหม่อมเจ้าภิศเดช รัชนีถึงความต้องการการจัดตั้งธนาคารข้าวของชุมชนป่าแป๋ โดยขณะนั้นมีบ้านที่ประสบปัญหาข้าวไม่พอกินจำนวน 3 หมู่บ้าน คือ บ้านฮาโกไม้หนือ บ้านแม่ฮ่อมลอง และบ้านป่าแป๋ จากนั้นหม่อมเจ้าภิศเดช รัชนี ผู้แทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงเข้ามาในหมู่บ้าน พร้อมกับมอบเงินจำนวนหมู่บ้านละ 20,000 บาท เพื่อเป็นทุนในการก่อตั้งธนาคารข้าว เพื่อให้ผู้ที่ประสบปัญหาข้าวไม่พอกินได้ยืมและใช้คืนเมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว โดยคิดดอกเบี้ยเป็นข้าวสารในอัตราค่า และนำดอกเบี้ยดังกล่าวมาสมทบเป็นกองทุนธนาคารข้าว เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนในยามจำเป็น ด้วยเหตุนี้ธนาคารข้าวพระราชทานแห่งแรกของประเทศไทยจึงกำเนิดขึ้น โดยก่อตั้งเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2513

ภาพที่ 4.15 ตู้กลางเก็บข้าว ของธนาคารข้าวบ้านป่าแป๋

ในระยะแรกของธนาคารข้าวป่าแป๋ มีช้างนางเก็บข้าว ซึ่งมีลักษณะเป็นช้างนางโบราณยกพื้นสูง หลังคามุงหญ้าคา ต่อมาในปี 2540 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน จัดสร้างช้างนางแบบมาตรฐาน จำนวน 1 หลังพร้อมด้วยข้าวเปลือก 2,000 กิโลกรัม และเนื่องจากวิถีของหมู่บ้านยังมีความเชื่อ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี การบูชาผี ดังนั้น จึงมีการทำพิธีปิดช้างนางหลังจากนำข้าวใส่ช้างนาง โดยภาพที่ 4.16 จะแสดงสิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีเพื่อป้องกันนก หนู แมลง มอด หรือสิ่งไม่ดีต่างๆมิให้มารบกวนหรือทำลายเมล็ดข้าวในช้างนางได้

ภาพที่ 4.16 สิ่งของประกอบพิธีป้องกันแมลง หนู มารบกวนช้างนาง

ธนาคารข้าวได้ดำเนินการเรื่อยมาจนถึงปี 2521 นายบือ ขจรศักดิ์ศรี กำนันตำบลป่าแป๋ ประธานคณะกรรมการธนาคารข้าวได้นำดอกผลของการดำเนินงานธนาคารข้าวพระราชทาน จำนวน 10,000 บาท ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในคราวเสด็จเยี่ยมราษฎรบ้านป่าแป๋ และพระองค์ท่านได้พระราชทานต่อให้กับบ้านห้วยฮากไม้ได้ หมู่ที่ 7 และบ้านห้วยฮากไม้เหนือ หมู่ 8 หมู่บ้านละ 5,000 บาท เพื่อนำไปเป็นกองทุนจัดตั้งธนาคารข้าวของทั้งสองหมู่บ้าน ต่อมาวันที่ 14 มีนาคม 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จเยี่ยมราษฎรที่บ้านดงใหม่ ตำบลห้วยหอม อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน คณะกรรมการดำเนินงาน ได้นำผลการดำเนินงาน ทูลเกล้าฯถวายเงินอีกจำนวน 10,000 บาท ซึ่งพระองค์ได้พระราชทานต่อให้กับราษฎรบ้านดงใหม่ นำไปเป็นทุนจัดตั้งธนาคารข้าวของหมู่บ้านต่อไป

เนื่องจากในปัจจุบันราษฎรบ้านป่าแป๋ ไม่ได้ขาดแคลนข้าวสำหรับบริโภค ส่วนใหญ่จะมีข้าวบริโภคเพียงพอตลอดปี การดำเนินงานของธนาคารข้าวจึงได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบโดยการรวบรวมพันธุ์ข้าวพื้นเมือง (ข้าวพื้นบ้านลัวะ) ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ เพื่อให้คนในชุมชนซื้อไปเพาะปลูกเพื่อเป็นการอนุรักษ์สายพันธุ์ข้าวพื้นบ้านลัวะไม่ให้สูญหาย และเพื่อไม่ให้ข้าวเกิดความเสียหาย หลังจากข้าวที่เก็บเกี่ยวไว้ในธนาคารข้าวแล้วไม่มีราษฎรซื้อไปบริโภค จึงมีการแปรรูปข้าวกล้องจำหน่าย แล้วนำเงินที่ได้จากการจำหน่ายมาใช้เป็นทุนหมุนเวียนในปีต่อไป ดังแสดงได้ในภาพที่ 4.17

ภาพที่ 4.17 เมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นบ้านของชุมชนป่าแป๋

ในการปลูกข้าวของหมู่บ้านป่าแป๋ ไม่มีการใช้สารเคมีเนื่องจากชาวบ้านทราบว่าพื้นที่ดั้งเดิมของหมู่บ้านเป็นป่าต้นน้ำ หากใช้สารเคมีในการเพาะปลูกจะมีผลกระทบต่อสุขภาพ และเมื่อเริ่มฤดูเพาะปลูกจะมีการทำพิธีกรรมทางผี ทั้งในเรื่องการเสี่ยงทายเพื่อเลือกสถานที่ การดูดินว่ามีแมลงหรือไม่ ในการเพาะปลูกแต่ละครั้งจะเปลี่ยนสถานที่หมุนเวียนประมาณ 9 – 10 ปี เพื่อฟื้นฟูสภาพดิน

4.5.4.3 การบริหารจัดการของกรรมการธนาคารข้าวบ้านป่าแป๋

การบริหารจัดการธนาคารข้าว บ้านป่าแป๋ ดำเนินการบริหาร โดยคณะกรรมการที่จัดตั้งกันเอง โดยส่วนมากเป็นผู้นำชุมชน หรือบุคคลที่คนในชุมชนให้การนับถือ มีการหมุนเวียนวาระกรรมการครั้งละ 3 ปี คณะกรรมการธนาคารข้าว ทำหน้าที่บันทึกจำนวนยืม – คืนข้าวของสมาชิก ติดตามทวงข้าวคืน หลังฤดูเก็บเกี่ยว รวมทั้งประชุมเพื่อกำหนดจำนวนข้าวที่จะให้ยืม ว่าบ้านไหนจะให้ยืมข้าวจำนวนเท่าใด เพื่อให้ความเป็นธรรมกับสมาชิก ทั้งนี้ไม่มีการแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจน แต่จะช่วยกัน ร่วมมือกันทำงาน

การตั้งกติกาเพื่อการยืม – คืน มีการประชุมระหว่างกรรมการดำเนินงานกับสมาชิก โดยกำหนดไว้ว่าหากยืมข้าวสิบถัง จะต้องคืนข้าวสิบสองถัง โดยข้าวสองถังถือเป็นดอกเบี้ย และถือเป็นค่าเก็บรักษาข้าว อีกทั้งน้ำหนักข้าวจะลดลงเมื่อข้าวแห้ง ข้าวสองถังนั้นจึงเป็นส่วนต่างของน้ำหนักข้าว ส่วนมากช่วงเวลาที่ยืมข้าวจะประมาณ เดือนกรกฎาคม – สิงหาคม ซึ่งเป็นต้นฤดูเพาะปลูกเนื่องจากเป็นข้าวหมด ไม่พอกิน และชาวบ้านจะคืนข้าวหลังฤดูเก็บเกี่ยว คือช่วงเดือนพฤศจิกายน – ธันวาคม

แต่เมื่อถึงช่วงการคืนข้าวแล้วมีสมาชิกบางคนที่ไม่มีข้าวคืน กรรมการดำเนินงานจะต้องมีการพูดคุยหรือ ใกล้เคียงให้เป็นการทยอยส่งคืน หรือบางครั้งคืนด้วยเงิน แต่หากท้ายที่สุดไม่มีคืนจริงๆ ก็อาจเป็นการให้เปล่า ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของคณะกรรมการดำเนินงาน

4.6 การเปรียบเทียบปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของธนาคารข้าวในชุมชนต้นแบบ

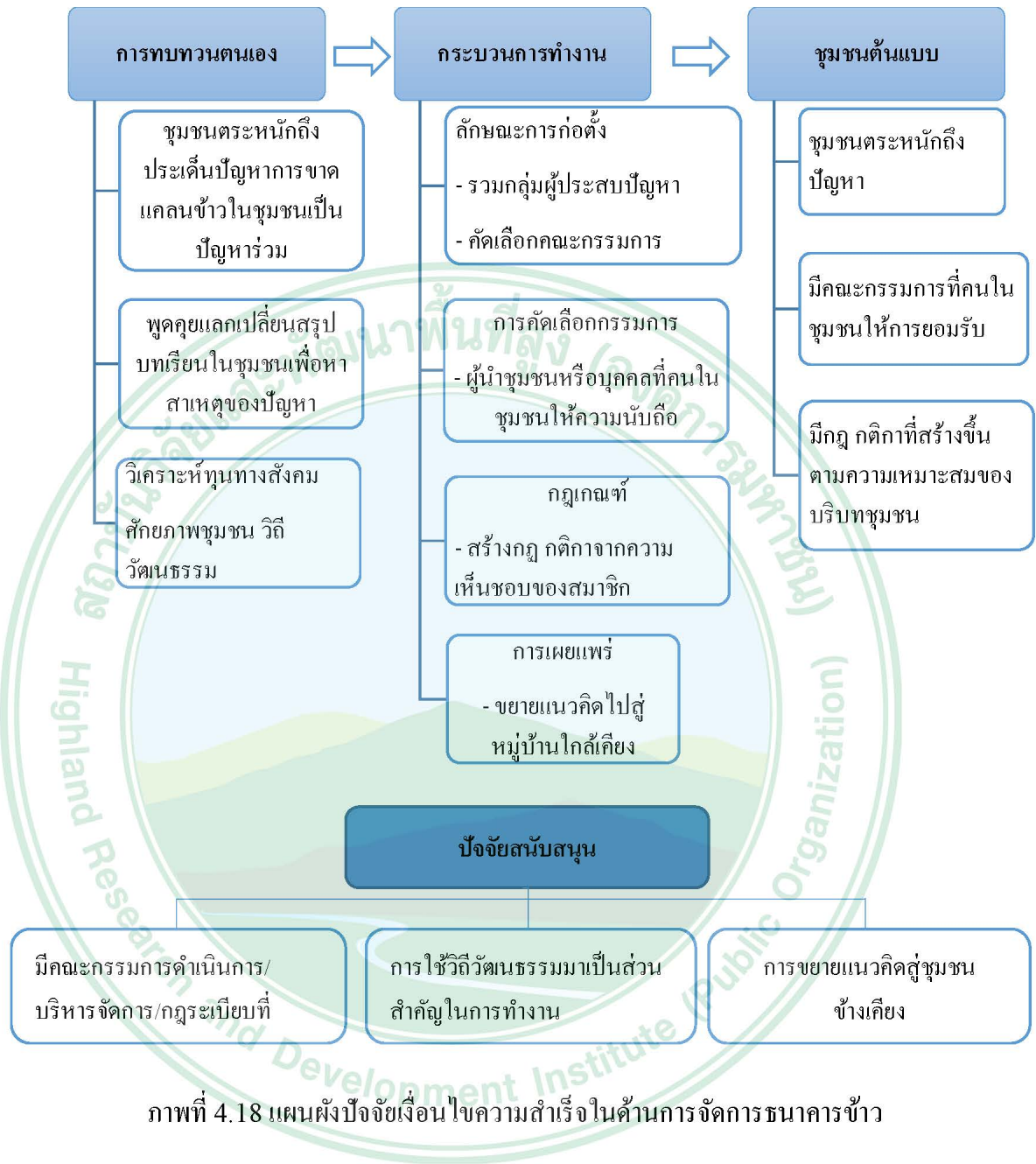
จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการจัดตั้งธนาคารข้าวในชุมชนต้นแบบ 2 ชุมชน คือ บ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ และบ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน โดยสามารถสรุปเปรียบเทียบปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนได้ดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 แสดงการเปรียบเทียบปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของธนาคารข้าวในชุมชนต้นแบบ

ปัจจัยและเงื่อนไข ความสำเร็จของ ธนาคารข้าว	ชุมชนบ้านหนองเต่า อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่	ชุมชนบ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
1. สาเหตุเริ่มต้นใน การจัดตั้งธนาคาร ข้าว	คนในชุมชน มีข้าวไม่พอกินเนื่องจาก ปัญหาการติดดินของผู้ชายในชุมชน ทำให้ขาดแรงงานในการเพาะปลูก บางปีสภาพอากาศไม่อำนวย และ โรค ข้าว	คนในชุมชนมีข้าวไม่พอกิน เนื่องจากปลูก ข้าวแต่เพียงพอสำหรับการทำ เอาหญ้าทำ แต่ไม่พอต่อการบริโภค บางปีเนื่องจาก สภาพอากาศไม่อำนวย และ โรคข้าว
2. การแก้ปัญหาข้าว ไม่พอกิน ก่อนมี การตั้งธนาคาร ข้าว	1) ยืมจากคนในชุมชนที่มีข้าวพอกิน โดยบางครั้งจะเป็นการแลกเปลี่ยนของ เช่น หากต้องการยืมข้าว ต้องนำเกลือมาแลก และคืนข้าวให้ภายหลัง 2) ยืมข้าวจากคนนอกชุมชน โดยจะคิดดอกเบี้ยเป็นข้าวในอัตราดอกเบี้ยสูง เช่น ยืมข้าว 10 ถัง จะต้องจ่ายคืน 20 ถัง	
3. ลักษณะการก่อตั้ง ธนาคารข้าว	คนในชุมชนที่ประสบปัญหาข้าวไม่ พอกิน รวมกลุ่มกันเอง พุดคุยถึง ปัญหา และจัดตั้งระบบธนาคารข้าว ขึ้นกันเอง โดยมีพระต๋องนิ โอ้เดชา เป็นประธานในการก่อตั้ง โดยครั้ง แรกเป็นการนำข้าวของคนในชุมชน มารวมกันในถังฉางกลาง และมี คณะกรรมการทำหน้าที่จัดสรรข้าวให้ คุณในชุมชน	ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทาน เงินทุนให้คณะกรรมการนำเงินไปซื้อข้าว เพื่อแจกจ่ายให้ยืม ข้าวที่เหลือจากการ ให้ยืมนำมาเป็นทุนข้าวเก็บไว้ในถังฉางเพื่อ ใช้ในยามฉุกเฉิน

ปัจจัยและเงื่อนไข ความสำเร็จของ ธนาคารข้าว	ชุมชนบ้านหนองเต่า อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่	ชุมชนบ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน
4. การคัดเลือก คณะกรรมการ ดำเนินงาน ธนาคารข้าว	เลือกจากผู้นำในชุมชน หรือบุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือ โดยคณะกรรมการ ดำเนินงานทำหน้าที่จัดสรรข้าวให้สมาชิกธนาคารยืม ติดตามทวงถามเมื่อถึงกำหนด คืนข้าว ประชุม พิจารณาสำหรับคนที่ไม่มีข้าวจ่ายคืน ทั้งนี้คณะกรรมการต้องเป็น คนที่มีใจอาสาทำงานเพื่อส่วนรวม	
5. การกำหนดอัตรา ดอกเบี้ยของ ธนาคารข้าว	ชุมชนต้นแบบทั้งสองชุมชน มีอัตราดอกเบี้ยของการยืมคืน เท่ากัน คือ อัตรายืม 10 ถึง จ่ายคืน 12 ถึง โดยดอกเบี้ย 2 ดังนั้นจะถือเป็นการชดเชยกับน้ำหนักข้าวของข้าว เก่า ข้าวใหม่ และเป็นการเก็บรวบรวมในกองทุนเพื่อเป็นค่าบำรุงรักษา ค่าการ จัดการ	
6. ปัจจัยและเงื่อนไข ที่สำคัญของ ความสำเร็จของ ธนาคารข้าว	1) การร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน เคารพกฎกติกา ไม่โกง 2) มีการบริหารจัดการที่ดี มีคณะกรรมการดำเนินงานที่มีความเข้มแข็ง มี อุดมการณ์เพื่อส่วนรวม 3) การสร้างกติกาต้องมีความชัดเจน และได้รับการเห็นชอบจากสมาชิกของ ธนาคารข้าว 4) ใช้วิถีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม คนในชุมชนมีความคิดการแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน ไปในทางเดียวกัน คือ การทำให้ทุกคนมีข้าวกิน	
7. การเผยแพร่ ความสำเร็จของ ธนาคารข้าว	ขยายความคิด แนวทาง วิธีการจัดการ ให้แก่หมู่บ้านใกล้เคียง	ชาวบ้านคืนเงินกองทุนจำนวน 20,000 บาท ให้แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อให้พระองค์นำเงินนี้พระราชทานให้แก่ หมู่บ้านอื่นที่ประสบปัญหาข้าวไม่พอกิน

โดยจากการสัมภาษณ์ตัวแทนจากชุมชนต้นแบบทั้งชุมชนบ้านหนองเต่า และชุมชนบ้านป่าแป๋ พบว่าหัวใจสำคัญความสำเร็จของธนาคารข้าว คือ การมีระบบบริหารจัดการที่ดีของคณะกรรมการดำเนินงาน และการเคารพกติกาของคนในชุมชน สามารถสรุปเป็นแผนผังปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จในการจัดการธนาคารข้าว ได้ดังภาพที่ 4.18

4.7 แผนพัฒนาพื้นที่ด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่น และการพัฒนาธนาคารข้าว

จากการศึกษา ทำให้ได้แผนพัฒนาพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงแม่สองที่พัฒนาขึ้นจากการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่น และการพัฒนาธนาคารข้าว โดยการวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS พิจารณาร่วมกับการศึกษาแผนการพัฒนาตำบลขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่สอง ซึ่งเน้นด้านโครงสร้างพื้นฐานบริบทของคนในชุมชนเป็นหลัก ทำให้ได้แผนพัฒนาพื้นที่ด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่น และการพัฒนาธนาคารข้าวของชุมชนวะโคโกร ดังต่อไปนี้

4.7.1 แผนพัฒนาพื้นที่ด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ

จากการวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS พื้นที่ชุมชนวะโคโกร ได้จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค เพื่อนำไปสู่แผนพัฒนาพื้นที่ด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ ดังตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 การวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS ด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ

จุดแข็ง	จุดอ่อน
<ol style="list-style-type: none"> 1. ประชาชนทุกคนรู้จักสมุนไพรที่ใช้อยู่เป็นประจำ 2. มีกลุ่มคนที่ให้ความสนใจและพร้อมเรียนรู้ 3. มีหมอชาสมุนไพร ที่มีความรู้อยู่ในชุมชน 4. มีความหลากหลายทางพันธุกรรมด้านสมุนไพรที่ชาสมุนไพรส่วนใหญ่สามารถหาวัตถุดิบได้จากในชุมชน 5. มีกระบวนการรวบรวมชนิดสมุนไพร วิธีการสังเกต จุดที่สามารถไปเก็บได้ รวมถึงกระบวนการปรุงยาและสรรพคุณทางยาของสมุนไพรแต่ละชนิด 	<ol style="list-style-type: none"> 1. กระบวนการในการปรุงยาบางชนิดมีรายละเอียดมากและใช้เวลานาน 2. การใช้สมุนไพรใช้เวลาในการรักษาค่อนข้างนานกว่าจะหายหรือเห็นผลจากการรักษา 3. ประชาชนให้ความสำคัญในการใช้ชาสมุนไพรน้อยลง 4. สมุนไพรบางชนิดมีน้อยและอยู่ไกลทำให้มีความลำบากในการเข้าไปเก็บจึงทำให้มีผู้รู้จุดที่จะเข้าไปเก็บไม่กี่คน 5. มีความเชื่อว่ายาแผนปัจจุบันรักษาได้ดีกว่าสมุนไพร 6. ประชาชนยังมีความรู้เกี่ยวกับผลข้างเคียงของการใช้หรือรับประทานยาแผนปัจจุบัน

โอกาส	อุปสรรค
<ol style="list-style-type: none"> 1. นำยาแผนปัจจุบันบางชนิดที่สกัดจากยาสมุนไพรมาให้ชุมชนศึกษาถึงส่วนประกอบเพื่อให้ชุมชนทราบว่าแท้จริงคือสมุนไพรที่มีในชุมชนต่างเพียงบรรจุกัณฑ์เท่านั้น 2. ให้ความรู้เรื่องผลข้างเคียงจากการใช้ยาแผนปัจจุบันกับคนในชุมชน 3. ขยายพันธุ์กรรมสมุนไพรจากป่าสู่ชุมชนเพื่อเพิ่มปริมาณและสะดวกในการนำมาใช้ 4. สร้างคุณค่าและความตระหนักถึงทุนชุมชนด้านสมุนไพร 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การถ่ายทอดองค์ความรู้บางแขนงด้านสมุนไพรถูกกำหนดไว้เฉพาะคนในตระกูลเท่านั้น 2. การใช้พิธีกรรมมีส่วนร่วมในการรักษาทำให้เกิดความไม่ยอมรับ โดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่

จากการวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS ตามตารางที่ 4.3 ทำให้ได้แผนในการพัฒนาพื้นที่ด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ โดยมีแนวทางจัดทำแผน ดังต่อไปนี้

1. จัดตั้งกลุ่มสมุนไพรเพื่อสร้างคุณค่าและความตระหนักของชุมชนในด้านสมุนไพร ซึ่งประกอบไปด้วย

- 1.1. ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพร หมอยา
- 1.2. ผู้สืบทอด หรือผู้สนใจ
- 1.3. เยาวชน

ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับทั้ง 3 กลุ่มคนเพื่อเป็นการสร้างคุณค่าความเชื่อมั่นในการใช้สมุนไพร การหยิบยกภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิศึกษาบางอย่างของหมอยาที่สามารถรักษาคนไข้ให้หายได้โดยไม่ต้องหาแพทย์แผนปัจจุบัน

2. การจัดทำระบบข้อมูลด้านสมุนไพร เช่น การสำรวจเพื่อรวบรวมพันธุ์ การทำรายละเอียดชนิดวิธีการใช้สรรพคุณทางยา และสถานที่ที่พบเจอสมุนไพร (แผนที่สมุนไพร)
3. สร้างแหล่งเรียนรู้เรื่องสมุนไพร โดยการรวบรวมพันธุ์สมุนไพรต่างๆ มาไว้ด้วยกัน มีการถ่ายทอดวิธีการปรุงยา วิธีการใช้สมุนไพรแต่ละชนิด

4. พัฒนาศักยภาพผู้รู้ด้านสมุนไพร ผู้สืบทอด ผู้สนใจ และเยาวชนโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่อื่นๆ หรือนักวิชาการที่มีความรู้ด้านแพทย์แผนไทย
5. พัฒนารูปแบบ/วิธีการใช้สมุนไพรให้สามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น เน้นหลักการ “เก็บง่าย ใช้ง่าย กินง่าย” เพื่อสร้างแรงจูงใจในการใช้สมุนไพร

4.7.2 แผนพัฒนาพื้นที่ด้านการพัฒนาธนาคารข้าว

จากการวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS พื้นที่ชุมชนชะโคโกร ได้จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค เพื่อนำไปสู่แผนพัฒนาพื้นที่ด้านการพัฒนาธนาคารข้าว ดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 การวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS ด้านการพัฒนาธนาคารข้าว

จุดแข็ง	จุดอ่อน
<ol style="list-style-type: none"> 1. ชุมชนมีตระหนักรู้และให้ความสำคัญในการจัดตั้งธนาคารข้าวในการแก้ไขปัญหาข้าวไม่พอกินและมีแนวทางลดความเสี่ยงเรื่องการขาดแคลนข้าวในอนาคต 2. มีการพูดคุยหารือถึงกฎระเบียบและแนวทางการจัดการธนาคารข้าวร่วมกันและมีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์อยู่เสมอ 3. มีโครงสร้างคณะกรรมการอย่างชัดเจนและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน 4. มีการศึกษาทดลองรูปแบบการทำนาที่เหมาะสมกับพื้นที่เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวและลดความเสี่ยงในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อผลผลิต 	<ol style="list-style-type: none"> 1. พันธุ์ข้าวที่นำมาบริหารในธนาคารข้าวยังต้องซื้อจากภายนอกชุมชน 2. การกำหนดอัตราการฝาก-ยืม-คืนที่สูงเกินไปอาจทำให้การเข้าถึงการเป็นสมาชิกธนาคารข้าวทำได้ยากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มผู้ยากไร้ทำให้เป้าหมายที่จะทำให้ทุกคนมีข้าวกินทำได้ยากขึ้น 3. สมาชิกในธนาคารข้าวยังไม่ครอบคลุมทุกคนในชุมชน 4. ยังไม่มีพื้นที่เก็บสำรองข้าวในชุมชน
โอกาส	อุปสรรค
<ol style="list-style-type: none"> 1. การจัดสวัสดิการให้คนยากไร้ในชุมชนได้มีข้าวกินแม้ไม่ได้เป็นสมาชิกเพื่อให้ทุกคนในชุมชนมีข้าวกิน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อผลผลิตข้าวในชุมชน 2. การเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนแต่พื้นที่

<ol style="list-style-type: none"> 2. มีการศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีการจัดตั้งและบริหารจัดการธนาคารข้าวเพื่อนำชุดประสบการณ์มาประยุกต์ใช้ในชุมชน 3. การขยายแนวคิดสู่ชุมชนข้างเคียงเพื่อเพิ่มสมาชิกและข้าวหมุนเวียนในธนาคารข้าว 4. มีทุนเริ่มต้นในการบริหารจัดการธนาคารข้าวชุมชน มีหน่วยงานในการสนับสนุนด้านการจัดตั้งธนาคารข้าว 	<p>ปลูกข้าวยังมีเท่าเดิมซึ่งอาจเป็นปัญหาได้ในอนาคต</p>
--	--

จากการวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS ตามตารางที่ 4.4 ทำให้ได้แผนในการพัฒนาพื้นที่ด้านการพัฒนาธนาคารข้าว โดยมีแนวทางจัดทำแผน ดังต่อไปนี้

1. มีการสร้างเวทีพบทวนและสรุปบทเรียนการบริหารจัดการธนาคารข้าวชุมชนเป็นระยะๆ เพื่อปรับแผนงาน งบประมาณ เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์อยู่เสมอ โดยให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้และแสดงความคิดเห็นแทนการทำงานผ่านผู้นำหรือเฉพาะสมาชิก
2. การรวบรวมพันธุ์ข้าวท้องถิ่นและจัดทำบัญชีข้าวแต่ละชนิดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการยืม-คืนและลดปัญหาการปลอมปนของพันธุ์ข้าว
3. การพัฒนากองทุนธนาคารข้าวสู่ “การจัดสวัสดิการชุมชน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อคนมีข้าวกิน ทุกครัวเรือน
4. การพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการ และสมาชิกธนาคารข้าว โดยการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่นๆที่เคยจัดตั้งธนาคารข้าว
5. การให้ความรู้เพื่อพัฒนาพื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มผลผลิตจากการปลูกข้าว

บทที่ 5

วิจารณ์ผลการวิจัย

การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่น และการพัฒนาธนาคารข้าว นั้นพบว่า

ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการเป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ และด้านการบริหารจัดการธนาคารข้าวมีความสัมพันธ์กัน แบ่งออกเป็น 3 ปัจจัยหลัก คือ

1. ปัจจัยภายใน การทบทวนตนเองของชุมชนทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนพูดคุยตระหนักถึงประเด็นปัญหาในชุมชนเป็นปัญหาร่วม พูดคุยแลกเปลี่ยนสรุปบทเรียนในชุมชนเพื่อหาสาเหตุของปัญหา วิเคราะห์ทุนทางสังคม ศักยภาพชุมชน วิถีวัฒนธรรมนำสู่การแก้ไขปัญหาชุมชน
2. ปัจจัยเสริม การมีวิถีวัฒนธรรมความหลากหลายทางพันธุกรรมและวิถีชุมชนการใช้ประโยชน์จากป่าและทรัพยากรธรรมชาติ มีความเชื่อและสืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น มีการทบทวนการทำงานเพื่อพัฒนาแผนงานร่วมกันอยู่เสมอ
3. ปัจจัยภายนอก นโยบายและแผนงานของหน่วยงาน กระทรวง กรมของรัฐบาล เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณและการขยายผลภายในชุมชน และขยายผลพื้นที่ในเขตปกครองและระบบภูมิโนเวศน์เดียวกัน เช่น ความรู้และเทคโนโลยี เครื่องมือ ทุน บุคลากรที่สามารถสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขยายผลได้อย่างรวดเร็ว

ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่น จากการศึกษาคพบว่า ชุมชนพื้นที่โครงการหลวงแม่สอง บ้านวะโดโกร ต.แม่สอง อ.ท่าสองยาง จ.ตาก แม้จะเป็นชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอถึง 70 - 80 กิโลเมตร ซึ่งใช้เวลาเดินทางกว่า 5 ชั่วโมงในช่วงฤดูฝน ซึ่งอุปสรรคในการเดินทางนี้ทำให้ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่มีความยากลำบากในการเดินทางไปรับการรักษาเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วย แต่จากการศึกษาพบว่าในชุมชนมีหมอยาสมุนไพรดั้งเดิม 1 คน และผู้รู้เรื่องพืชสมุนไพรอีกจำนวน 1 คน นอกจากนี้แล้วประชาชนทุกคนในชุมชนมีองค์ความรู้ด้านการใช้สมุนไพรในระดับการรักษาอาการเจ็บป่วยเบื้องต้นทุกคนอยู่แล้ว พื้นที่ต้นแบบจึงควรเป็นพื้นที่ที่มีแนวคิดเรื่องการใช้วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม อาศัยอยู่กับป่าใช้สมุนไพรในป่า หรือการนำสมุนไพรที่ใช้เป็นประจำมาไว้ในสวนหรือในบ้านของตนเองเพื่อให้สะดวกต่อ

การเก็บใช้ และพบว่าการใช้สมุนไพรหากมีการแปรรูปให้อยู่ในลักษณะที่พร้อมใช้ พร้อมกิน ขึ้นตอนไม่ยุ่งยากนั้นประชาชนก็จะให้ความสนใจในยาสมุนไพรเพิ่มมากขึ้น

เมื่อทำการเปรียบเทียบปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของธนาคารข้าวในชุมชนต้นแบบด้านการพัฒนาธนาคารข้าวพบว่า การจัดตั้งธนาคารข้าวจัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาข้าวไม่พอรับประทานของชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมือง ซึ่งในการแก้ปัญหาของคนที่ยังไม่พอกินนั้นแตกต่างกันไปตามความสามารถของแต่ละครัวเรือน เช่น การยืมเพื่อนบ้าน การกู้ยืมแบบมีดอกเบี้ย หากครอบครัวที่มีเงินก็จะใช้วิธีการซื้อข้าวมากิน แต่วิธีการเหล่านี้ไม่สามารถจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืน การพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงต้องเกิดจากการร่วมมือกันของคนในชุมชน ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ซึ่งต้องผ่านผู้นำชุมชนเป็นผู้ชักชวนและขยายแนวคิด จากนั้นจึงนำสู่กระบวนการทบทวนตนเอง ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากอะไร และต้นทุนภายในชุมชนมีอะไรบ้าง นำสู่กระบวนการทำงาน การพูดคุยแลกเปลี่ยนกัน ระดมความคิดเห็น/สรุปปัญหาเพื่อกำหนดทิศทางการทำงานกำหนดแผนงานชุมชน การสร้างกฎระเบียบ การเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วม จากนั้นนำสู่การขยายผลสู่หมู่บ้านข้างเคียง ซึ่งหมู่บ้านต้นแบบทั้ง 2 หมู่บ้านนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งปัญหา การดำเนินงาน มาตรการกฎระเบียบ และการขยายผลสู่หมู่บ้านข้างเคียง

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่น และการพัฒนาธนาคารข้าว สามารถสรุปได้ดังนี้

พื้นที่โครงการหลวงแม่สอง บ้านวโคโกร ต.แม่สอง อ.ท่าสองยาง จ.ตาก มีความยากลำบากในการเดินทางที่ห่างจากโรงพยาบาลประจำอำเภอ 70-80 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางปกติ 2 ชั่วโมงหากเป็นช่วงหน้าฝนใช้เวลาเดินทาง 3-4 ชั่วโมง ส่วนใหญ่ถ้ามีอาการเจ็บป่วยจะใช้วิธีการเหมารถยนต์จากหมู่บ้านอื่นๆ ไปส่งที่โรงพยาบาลประจำอำเภอ ซึ่งมีค่าใช้จ่ายจากการเดินทางที่สูงมาก ถ้าเป็นในช่วงฤดูแล้งที่มีการเดินทางค่อนข้างสะดวก จะมีค่าใช้จ่ายประมาณ 800 – 1,000 บาท หากเป็นช่วงฤดูฝนการเดินทางลำบากค่าเดินทางจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นครั้งละ 3,000 – 4,000 บาท ส่วนใหญ่ไม่มีเงินสำหรับใช้จ้างรถไปส่งที่โรงพยาบาล หรือบางที่ใช้วิธีการขอยืมหรือคิดหนี้ไว้กับเจ้าของรถที่เหมาไป ในส่วนของการใช้สมุนไพรประชาชนทุกคนมีความรู้เรื่องสมุนไพรกันอยู่แล้วทุกคน แต่เนื่องจากความลำบากในการหาสมุนไพร ขั้นตอนการปรุงยาที่ยุ่งยาก ประกอบกับการรักษาด้วยสมุนไพรต้องใช้ระยะเวลานานทำให้ความนิยมในการใช้ยาสมุนไพรลดลง

สาเหตุที่ทำให้คนในชุมชนวโคโกรต้องการมีธนาคารข้าว เนื่องจากข้าวที่ผลิตไม่พอกินในครัวเรือน ซึ่งประสบปัญหานี้ทุกปี และเกือบทุกครัวเรือน และไม่สามารถเพิ่มปริมาณการผลิตอีกได้เนื่องจากไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง หากข้าวไม่พอกินใช้วิธีการขอยืมจากเพื่อนบ้าน หรือไปซื้อจากชุมชนอื่น หรือลงไปซื้อในตัวอำเภอ ซึ่งมีระยะทางที่ไกล และคนในชุมชนมีรายได้น้อย

ธนาคารข้าว ตามคำนิยามของคณะกรรมการชุมชนวโคโกร คือ กองทุนข้าวไว้สำหรับให้สมาชิกได้ยืมสำหรับกิน และเป็นพันธุ์ข้าว โดยจะมีการยืมคืนเป็นช่วงฤดู สามารถคืนได้ทั้งที่เป็นข้าวหรือเป็นเงิน โดยไม่ได้กำหนดว่าจะต้องเป็นข้าวนาหรือข้าวไร่ ใช้วิธีการชั่งน้ำหนัก มีดอกเบี้ยในการยืมข้าวเพื่อให้มีการขยายกองทุน

การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการใช้สมุนไพรท้องถิ่น

ชุมชนต้นแบบคือ บ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ กรณีศึกษา พระตจอนิ โอบโตะชา มีการทำสวนป่าในพื้นที่ตนเองขึ้นมา เรียกว่า สวนคนจี่เกียจ พระตจอนิได้ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาตินำเอาเมล็ดพันธุ์ไม้ไปหยอดบ้าง บางทีก็ค่อกิ่ง ค่อตา ทั้งไม้ป่า ไม้ผล ไม้ใช้สอย

และไม่ไผ่ โดยไม่แพ้วาง 'ไม่ต้อง'ไถพรวนดิน จากทั้งหมด 8 ไร่ ได้แบ่งที่ดิน 2 ไร่ สำหรับปลูกไม้กินได้ทำให้ชาวบ้านมองว่า เป็นการกระทำของคนโง่ เวลาผ่านไปเหมือนโกหก "สวนคนจี้เกียจ" เต็มไปด้วยต้นไม้ป่าที่ขึ้นเองตามธรรมชาตินับ 100 ชนิด มีต้นพลับป่าที่ติดตาต่อกิ่งเป็นพลับพันธุ์ไม่น้อยกว่า 50 ต้น ออกลูกให้ขายทุกปี มีเห็ดขึ้นตามธรรมชาติ มีสัตว์ป่าเข้ามาอาศัย โดยเฉพาะไก่ป่า กระทั่งชาวบ้านที่เคยนิทาพะตือจอนทำสวนแบบ "คนโง่" จำต้องกลืนน้ำลายเดินเข้ามาเก็บเห็ด เก็บสมุนไพรและดักสัตว์ป่าภายในสวนแห่งนี้ การจำลองป่าไว้ที่บ้าน โดยการนำสมุนไพรที่ใช้เป็นประจำมาปลูกไว้ตามบ้าน เพื่อช่วยในการเก็บใช้ และถ้าเป็นสมุนไพรหายากหรือนำมาปลูกในบ้านไม่ได้จะใช้วิธีการนำมาตากแห้งเพื่อเก็บไว้ใช้ได้นานๆ จากนั้นแนะนำวิธีการปลูก การใช้ให้กับลูกหลานที่เป็นเยาวชนเพื่อเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านสมุนไพร ซึ่งวิธีการเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านหลายๆ คนแวะเวียนมาที่บ้านพะตือจอนเพื่อขอสมุนไพร หรือยาต่างๆ

การศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จด้านการพัฒนาธนาคารข้าว

ชุมชนต้นแบบคือ บ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ และบ้านป่าแป๋ ต.ป่าแป๋ อ.แม่สร้อย จ.แม่ฮ่องสอน

สรุปเปรียบเทียบปัจจัยและเงื่อนไขของชุมชนต้นแบบได้ดังนี้

1. สาเหตุเริ่มต้นในการจัดตั้งธนาคารข้าว

ชุมชนบ้านหนองเต่า อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ คนในชุมชน มีข้าวไม่พอกินเนื่องจากปัญหาการที่ดินของผู้ชายในชุมชนทำให้ขาดแรงงานในการเพาะปลูก บางปีเนื่องจากสภาพอากาศไม่อำนวย และโรคข้าว

ชุมชนบ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน คนในชุมชนมีข้าวไม่พอกิน เนื่องจากปลูกข้าวแต่เพียงพอสำหรับการทำ เอาหญ้าทำ แต่ไม่พอต่อการบริโภค บางปีเนื่องจากสภาพอากาศไม่อำนวย และโรคข้าว

2. การแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน ก่อนมีการตั้งธนาคารข้าว

- 1) ยืมจากคนในชุมชนที่มีข้าวพอกิน โดยบางครั้งจะเป็นการแลกเปลี่ยนของ เช่นหากต้องการยืมข้าว ต้องนำเกลือมาแลก และคืนข้าวให้ภายหลัง
- 2) ยืมข้าวจากคนนอกชุมชน โดยจะคิดดอกเบี้ยเป็นข้าวในอัตราดอกเบี้ยสูง เช่น ยืมข้าว 10 ถัง จะต้องจ่ายคืน 20 ถัง

3. ลักษณะการตั้งธนาคารข้าว

ชุมชนบ้านหนองเต่า อ.แม่ว่าง จ.เชียงใหม่ คนในชุมชนที่ประสบปัญหาข้าวไม่พอกิน รวมกลุ่มกันเอง พุดคุยถึงปัญหา และจัดตั้งระบบธนาคารข้าวขึ้นกันเอง โดยมีพะดีจอนิ โอ้เดชา เป็นประธานในการก่อตั้ง โดยครั้งแรกเป็นการนำข้าวของคนในชุมชนมารวมกันในยุ้งฉางกลาง และมีคณะกรรมการทำหน้าที่จัดสรรข้าวให้คนในชุมชน

ชุมชนบ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเงินทุนให้คณะกรรมการนำเงินไปซื้อข้าวเพื่อแจกจ่าย ให้ยืม ข้าวที่เหลือจากการให้ยืมนำมาเป็นทุนข้าวเก็บไว้ในยุ้งฉางเพื่อใช้ในยามฉุกเฉิน

4. การคัดเลือกคณะกรรมการดำเนินงานธนาคารข้าว

เลือกจากผู้นำในชุมชน หรือบุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือ โดยคณะกรรมการดำเนินงาน ทำหน้าที่จัดสรรข้าวให้สมาชิกธนาคารยืม ติดตามทวงถามเมื่อถึงกำหนดคืนข้าว ประชุม พิจารณา สำหรับคนที่ไม่มีข้าวจ่ายคืน ทั้งนี้คณะกรรมการต้องเป็นคนที่มิโจอาสาทำงานเพื่อส่วนรวม

5. การกำหนดอัตราดอกเบี้ยของธนาคารข้าว

ชุมชนต้นแบบทั้งสองชุมชน มีอัตราดอกเบี้ยของการยืมคืน เท่ากัน คือ อัตรายืม 10 ถึง จ่ายคืน 12 ถึง โดยดอกเบี้ย 2 ดังนั้นจะถือเป็นการชดเชยกับน้ำหนักข้าวของข้าวเก่า ข้าวใหม่ และ เป็นการเก็บรวบรวมในกองทุนเพื่อเป็นค่าบำรุงรักษา ค่าการจัดการ

6. ปัจจัยและเงื่อนไขที่สำคัญของความสำเร็จของธนาคารข้าว

- 1) การร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชน เคารพกฎกติกา ไม่โกง
- 2) มีการบริหารจัดการที่ดี มีคณะกรรมการดำเนินงานที่มีความเข้มแข็ง มีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวม
- 3) การสร้างกติกาต้องมีความชัดเจน และได้รับการเห็นชอบจากสมาชิกของธนาคารข้าว
- 4) ใช้วิถีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม คนในชุมชนมีความคิดการแก้ปัญหาข้าวไม่พอกิน ไปในทางเดียวกัน คือ การทำให้ทุกคนมีข้าวกิน

7. การเผยแพร่ความสำเร็จของธนาคารข้าว

ชุมชนบ้านหนองเต่า อ.แม่ว่าง จ.เชียงใหม่ ขยายความคิด แนวทาง วิธีการจัดการให้แก่หมู่บ้านใกล้เคียง

ชุมชนบ้านป่าแป๋ อ.แม่สะเรียง จ.แม่ฮ่องสอน ชาวบ้านคืนเงินกองทุนจำนวน 20,000 บาท ให้แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อให้พระองค์ทรงนำเงินนี้พระราชทานให้แก่หมู่บ้านอื่นที่ประสบปัญหาข้าวไม่พอกิน

แผนการพัฒนาพื้นที่ในการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ และการพัฒนาธนาคารข้าว

1. การกำหนดเป้าหมายร่วมกันของชุมชนและเป้าหมายย่อย

- 1.1 การบริหารจัดการธนาคารข้าว
- 1.2 การใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ
- 1.3 เป้าหมายร่วมของชุมชน

2. พัฒนากลไกการทำงาน 2 ประเด็นหลัก

- 2.1 กลไกการบริหารจัดการธนาคารข้าว
- 2.2 กลไกการใช้สมุนไพรท้องถิ่นในการรักษาสุขภาพ

การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วิเคราะห์สถานการณ์ภายนอก ภายในอย่างต่อเนื่อง เป็นเวทีให้ผู้เรียนรู้จากการปฏิบัติได้แลกเปลี่ยน

3. การพัฒนาศักยภาพผู้นำ และเยาวชนคนรุ่นใหม่

- 3.1 การศึกษานอกระบบ เรียนรู้ชุมชน ในภูมิทัศน์เดียวกัน
- 3.2 การเรียนรู้ การเก็บข้อมูลภายในชุมชนจากประเด็นร่วม
- 3.3 การเผยแพร่ แลกเปลี่ยน สื่อสารภายในชุมชนและภายนอก

4. การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมทั้ง 2 ประเด็น (ทุน ความรู้ เครื่องมือ วิธีคิด)

- 4.1 ระดับครอบครัว
- 4.2 ระดับกลุ่ม
- 4.3 ระดับชุมชน

5. การประสาน การสนับสนุนจากภายนอกและภายในชุมชน

- 5.1 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น
- 5.2 หน่วยงานในพื้นที่

6. การสรุปและประมวลบทเรียน ผลงานเผยแพร่

- 6.1 หนังสือ
- 6.2 สื่อ ทวี
- 6.3 สื่อคอมพิวเตอร์
- 6.4 VCD
- 6.5 การสรุปบทเรียนความก้าวหน้า
- 6.6 การเปรียบเทียบเป้าหมาย

7. การพัฒนานักสื่อสารภายในชุมชน เพื่อให้เกิดการเผยแพร่จากคนภายในชุมชน

- 7.1 กลุ่มเยาวชน หรือผู้สืบทอด